

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ Й ОСВІТНЬОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ ІМЕНІ ПРОФ. Є. ПЕТУХОВА

Формування навичок групової роботи учнів четвертих класів

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 261 М групи,
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Слюсарчук Світлана Федорівна

Керівник д-р. філос. з пед. наук, професор
Пермінова Л.А.

Рецензент к. пед. н., доцент Раєвська І.М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОБОТИ В ГРУПІ		7
1.1. Історичні аспекти розвитку і впровадження групової форми навчання для учнів початкової школи.....		7
1.2. Практика запровадження форми організації навчання учнів.....		14
1.3. Умови формування навичок роботи в групі та контрольна діяльність вчителя за ходом групової роботи.....		23
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОБОТИ В ГРУПІ УЧНІВ ЧЕТВЕРТОГО КЛАСУ		35
2. Особливості впровадження групової роботи в		
1. початковій школі.....		35
2.2. Обґрунтування моделі формування навичок роботи в групі для учнів четвертого класу.....		40
2.3. Аналіз практики реалізації групової роботи учнів початкової школи на етапі формувального експерименту.....		47
2.4. Показники результативності формування навичок роботи в групі на уроках в четвертому класі.....		57
ВИСНОВКИ		70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИ ДЖРЕЛ		72

ВСТУП

Як відомо, навчально-виховний процес повинен будуватися відповідно до потреб особистості та індивідуальних можливостей дітей, зростання їх самостійності й творчої активності. А це вимагає організації навчання відповідно до здібностей, здатності до навчання, таланту дитини. Необхідна переорієнтація на те, щоб створити можливості кожному стати самим собою. В освітньому закладі основи цих важливих змін закладаються безпосередньо на уроці.

Гуманізація системи відносин «учитель-учень», забезпечення потреб дітей у спілкуванні та спільній роботі обумовлює об'єднання індивідуальних, групових та фронтальних видів робіт, тому що саме через групові форми виконання завдань у дітей формується позитивна мотивація до спільної навчальної праці.

Досліджували проблему групового навчання видатні педагоги та науковці: М.Бургін, О.Пошетун Й.Г.Песталоцці, Я.А.Коменський, Ф.-А.-В.Дістервег Р.Кузіне, В.Окунь та багато інших.

На сучасному уроці групова форма організації діяльності учнів займає провідне місце. Вчителі початкових класів високо оцінюють ефективність, продуктивність діяльності учнів.

Встановлено, що групові форми навчальної діяльності містять у собі великі потенційні можливості впливу на результативність навчання, тому що: забезпечують безпосередній контакт між всіма учнями, що викликано об'єктивною необхідністю в спільній діяльності та суб'єктивною потребою у спілкуванні; створюють умови для реалізації можливостей особистості учня, виявлення його індивідуальності; сприяють утвердженню моральних цінностей і норм взаємодії та співпраці, привчають школярів відчувати відповідальність за свою роботу; спонукають до самостійного планування учнями пізнавальної діяльності, забезпечують внутрішню стимуляцію, ріст самостійності учнів при вивченні нового матеріалу, виконанні творчих завдань.

Спираючись на вище сказане нами було сформульовано тему магістерського дослідження, зокрема, **«Формування навичок групової роботи учнів четвертих класів»**.

Об'єкт дослідження: організація початково-виховного процесу в початковій школі.

Предмет дослідження: групові форми організації навчання учнів четвертих класів.

Спираючись на те, що вчитель початкової школи має враховувати такий факт – групова робота має як недоліки, так і переваги; в методичній літературі описані прийоми організації групової роботи, у практиці вчителів початкової школи існують відповідні проблеми з організації роботи учнів на уроках із застосуванням групової форми. Виходячи з цього, нами сформульовано **гіпотезу дослідження**, зокрема, продуктивною робота учнів четвертих класів буде за умов вмотивованості на саморозвиток і самовираження, високий рівень комунікаційної активності учнів під час групової роботи, чітку організацію і адекватний контроль з боку вчителя.

Щоб організувати навчальну діяльність молодших школярів на уроці математики, вчителю необхідно: чітко визначитися у способі її організації, з'ясувати місце цієї роботи на конкретному уроці; врахувати специфіку навчального матеріалу, який вивчається; етап вивчення матеріалу; тип уроку; дібрати завдання для роботи учнів у парі; дидактичний матеріал; продумати поєднання групових форм роботи з іншими формами організації процесу навчання.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічні джерела з проблеми дослідження.
2. Обґрунтувати основні прийоми організації групової діяльності учнів початкової школи .

3. Визначити організаційно-педагогічні умови застосування групової форми організації діяльності учнів четвертих класів.
4. Провести міні спостереження за успішністю впровадження групової форми організації діяльності молодших школярів.

Методологічними засадами дослідження виступили провідні положення наукової теорії пізнання про діяльність та її соціальну природу; особистість як сукупність усіх суспільних відносин; єдність діяльності, свідомості й особистості. Конкретна методологія ґрунтувалася на ідеях цілісності як принципу пояснення специфіки педагогічних явищ і процесів; системного підходу як засобу всебічного і багаторівневого їх аналізу; саморозвитку й самореалізації як механізмів оволодіння особистістю основами спільної роботи.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз і узагальнення навчально-методичної й інструктивно-методичної літератури з проблем організації групової роботи в початковій школі, стандартизації початкової освіти; бесіда та інтерв'ювання вчителів щодо способів організації навичок спільної діяльності під час групової роботи; анкетування та тестування вчителів з метою визначення основних умов формування навичок молодших школярів в процесі організації роботи в групі; педагогічний експеримент з метою вияву ефективності педагогічних умов формування навичок учнів четвертих класів в процесі роботи в групі; статистичні: математична обробка результатів дослідно-експериментальної роботи та їх інтерпретація.

Практична новизна дослідження: теоретично обґрунтовано сутність і специфіку готовності учнів четвертих класів до роботи в групі; виокремлено групу навичок, які формуються в ході групової діяльності; визначено критерії, показники сформованості навичок роботи в групі; виявлено педагогічні умови, що детермінують ефективність процесу формування навичок організації роботи в групі; розроблено методичні

рекомендації з проблем організації групової роботи учнів четвертих класів.

Достовірність результатів дослідження забезпечувалася теоретичною обґрунтованістю вихідних положень; експериментальною перевіркою основної гіпотези, висновків і рекомендацій; використанням методів, що адекватні меті, завданням і логіці розробки проблеми; якісним і кількісним аналізом експериментальних даних.

Апробація результатів дослідження. Тези дослідження були апробовані на заочній XI Міжнародній науково-практичній конференції «EURASIAN SCIENTIFIC CONGRESS», що проходила 1-3 листопада 2020 року у місті Барселона. Тема доповіді: «Аналіз використання групових форм роботи на уроках в четвертому класі».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Роботу ілюстровано рисунками, таблицями. Загальний обсяг роботи – 77 сторінок (63 – основний текст).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОБОТИ В ГРУПІ

1.1. Історичні аспекти розвитку і впровадження групової форми навчання для учнів початкової школи

У сучасному світі значно підвищилася роль та збільшилися обсяги інформації, що використовується як у процесі праці та навчання, так і у інших сферах життя. Ось чому групові форми навчання, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, сьогодні є дуже популярними.

Законом України «Про освіту» та іншими державними документами визначено, що пріоритетними напрямками розвитку освіти в Україні є гуманізація освіти, використання інтерактивних технологій навчання. Згідно з освітньою концепцією в Україні, найвищою цінністю нашого суспільства є всебічно розвинена особистість. Тому важливо розвивати таланти та здібності учнів.

У цьому контексті актуальним є розгляд історії групової роботи у навчанні. Історичний підхід є дуже важливим у вивченні педагогічного досвіду. Зокрема, дослідниця Г.І.Щукіна зазначила, що важливим у вивченні методології педагогіки є дослідження історії педагогічного процесу [57, с. 3].

Слід підкреслити, що вивчення діалектики навчально-виховного процесу сприяє більш ефективному використанню різноманітних технологій, прийомів та методів навчання, у тому числі – роботи у групах. Отже, слід розглянути історію теорії та практики роботи в групах у навчальному процесі.

Такі видатні педагоги, як Ж.-Ж.Руссо, А.В.Дістервег, В.О.Сухомлинський досліджували проблему підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Можна виділити три головних періоди в історії групових форм організації навчання (табл.1.1.).

Таблиця 1.1.

Основні періоди розвитку групової роботи у навчанні

Основні періоди розвитку групової форми навчання	Хронологічні межі періодів	Технології навчання; системи, види та методи групової роботи
Виникнення групової роботи у навчанні	16-17 ст.	Виникли індивідуально-групова та групова форми навчання. Закладені теоретичні (Я. Коменський) та практичні (у гімназії Й. Штурма, заснованій у 1538 р.) основи взаємонавчання.
Еволюція групової роботи	18-19 ст.	Навчання дітей у групах отримало широке розповсюдження. Воно дозволяло навчати значну кількість дітей. Його розвиток відбувався в умовах класно-урочної системи, яка стала традиційною системою навчання. Робота в групах займала проміжне місце між індивідуальною та парною формами організації освіти і новітніми формами організації навчального процесу. У процесі розвитку класно-урочної системи навчання наприкінці 18 – початку 19 ст. виникла так звана белланкастерська система. У ній була розроблена ідея взаємонавчання. Учні поділялися на групи. Кожну групу очолював монітор.
Розробка нових теорій навчання	20 - перша чверть 21 ст.	Взаємонавчання використовувалося в дальтон-плані (лабораторній системі навчання) на початку 20 ст. У 20-х рр. 20 ст. з'явився метод проектів. Бригадно-лабораторна форма навчання і метод проектів домінували у Радянському Союзі в 20-х рр. 20 ст. З 1960-рр.

		<p>розвиваються ідеї дидактичної гри, звертається увага на критичне мислення у груповій роботі, метод гри. За сприяння міжнародних організацій відбувається розвиток ідей нетрадиційного навчання.</p> <p>У зарубіжній педагогіці спостерігається відмова від гомогенних (однорідних) навчальних груп, увага звертається на розвиток гетерогенних (різномірних) груп.</p> <p>Криза педагогіки та інтенсивне запровадження інноваційних технологій навчання. Існує багато таких технологій. Це і вальдорфська педагогіка, і ігрові технології, і методика Монтесорі тощо.</p> <p>Державні стандарти освіти в Україні обумовлюють реалізацію інтерактивних технологій, проблемного навчання, навчання у співробітництві. У дидактиці великої популярності набувають такі прийоми групового навчання як «мозковий штурм», «ланцюжок», «полювання за скарбами», «мозаїка», метод пилки, гронування, кооперативний тип взаємодії, конвейерний тип взаємодії та спосіб з різних труднощів та проблем, які необхідно подолати тощо. Одним з популярних методів групової роботи є взаємонавчання. Воно може бути організовано, наприклад, у формі гронування.</p>
--	--	---

Слід підкреслити, що аналіз історичного розвитку групових форм навчання тісно пов'язаний з розглядом соціальної та економічної сфер життя суспільства.

Підвалини педагогічного процесу в сучасному змісті цього слова були закладені ще в Давній Греції. Адже філософія видатних філософів

Давньої Греції була пов'язана з ідеями педагогіки. Наголос робився на тому, що учням необхідно мати глибокий інтерес до навчання. Квінтіліан, зокрема, писав про те, що у навчально-виховному процесі слід орієнтуватися на вік учнів, їхні особливості [17, с. 3].

У Давній Греції домінувала індивідуальна форма навчання. Вона організовувалася по-різному: учень виконував завдання, які потім перевіряв вчитель, читав тексти, або слухав те, що читав йому вчитель. Вчитель також пояснював учневі навчальний матеріал, навчав його грі на музичних інструментах тощо. Проте, під час дискусій вже використовувалися діалоги у парі та групі.

У середньовічну добу історії людства відбуваються зміни в організації педагогічного процесу. Навчання учнів відбувалося під контролем церкви. Від учнів вимагалось заучування напам'ять інформації, яка мала переважно догматичний характер. Це мало забезпечити суспільство освіченими людьми, потреба у яких зростала. Якщо розглянути недоліки такого навчання, то воно не розвивало розумові здібності дітей, їхню ініціативу у процесі пізнання.

Але саме за умов зростання потреб суспільства в освічених людях індивідуальна та парна форми навчання були витіснені індивідуально-груповою та груповою формами навчання. Останні дозволяли включати у навчальний процес велику кількість учнів.

З часом групова форма навчання зазнала змін. У добу Ренесансу педагогічні ідеї щодо організації навчально-виховного процесу отримали новий поштовх до розвитку. Так, Ф. Рабле як письменник піддав критиці існуючу систему освіти, що мала схоластичний характер. Він вважав, що у навчанні потрібно розвивати здібності дитини, які закладені в ній від природи, а для цього дитина має вести активну пізнавальну діяльність.

З часом перед освітою висувалися такі цілі як: збагачення її змісту знаннями з природничих наук та техніки, встановлення її зв'язку з

практичним життям, набуття нею естетичного характеру. Необхідно було зробити навчання більш інтенсивним, від учителя вимагалася здатність навчати одночасно все більшу кількість учнів. І, нарешті, під час навчання учні мали отримувати позитивні емоції, менше стомлюватися [17, с. 3].

Важливою віхою у розвитку групової форми навчання можна вважати відкриття у Стразбурзі гімназії для хлопчиків у 1538 р. Ця подія відбулася завдяки видатному гуманісту Й.Штурму [17, с. 4]. Зокрема, з листування Й.Штурма із учителями гімназії дізнаємося, що перший радив їм використовувати взаємоперевірку та взаємний обмін знаннями між учнями.

Слід підкреслити, що групова форма навчання була спочатку формою навчання, що відрізнялася від традиційної системи освіти. Початком осмислення ідей групового навчання можна вважати праці видатних педагогів (Ж. Ж. Руссо та ін.), в яких порушувалася проблема розвитку здібностей дитини.

З часом навчання дітей у групах отримало широке розповсюдження. Воно дозволяло навчати значну кількість дітей. Його розвиток відбувався в умовах класно-урочної системи, яка стала традиційною системою навчання. Робота в групах займала проміжне місце між індивідуальною та парною формами організації освіти та новітніми формами організації навчального процесу.

Проблема групової форми організації навчання знайшла своє відображення у працях Й.Г.Песталоцці, Я.А.Коменського, Ф.-А.-В.Дістервега. Й. Песталоцці зазначав необхідність синтезу індивідуальної і групової роботи в ефективному навчанні дітей, які мають виявляти активність на уроках. Я.А.Коменський писав про взаємне навчання [25, с. 58]. Ф.-А.-В. Дістервег обґрунтував класно-урочну систему навчання. Її специфіку складали такі риси, як: формування класів з учнями одного віку, розподіл навчання на уроки,

які були пов'язані між собою, складання розкладу уроків. Учитель в цій системі виконував роль керівника навчального процесу.

Урок перетворився на головну форму організації навчання. Завдяки цьому підвищився рівень організації навчального процесу. З іншого боку, учні виконували вказівки вчителя і були зорієнтовані ним на виконання одних завдань для усіх незалежно від їхнього рівня знань та індивідуальних здібностей. Існувала необхідність вдосконалення класно-урочної системи навчання.

У процесі розвитку класно-урочної системи навчання наприкінці 18 - на початку 19 ст. виникла так звана белланкастерська система. У ній була розроблена ідея взаємонавчання. Учні поділялися на групи. Кожну групу очолював монітор.

Белланкастерська система навчання мала ряд позитивних рис. По-перше, вона давала можливість збільшення кількості учнів навіть за невеликої кількості учителів, адже базувалася на реалізації ідеї взаємного навчання учнів. Це було особливо важливим за умов, коли уряд не був зацікавлений у розвитку освіти.

Взаємонавчання використовувалося і в дальтон-плані. Вперше він був реалізований на початку 20 ст. у США і отримав свою назву від міста Дальтон, де його застосувала педагог Е.Паркхерст. Дальтон-план відомий ще як лабораторна система навчання. Вона отримала розповсюдження завдяки теоретичному обґрунтуванню Лая, Дж.Дьюї та ін. У 20-х рр. 20 ст. на основі цих теоретичних ідей з'явився метод проектів.

Бригадно-лабораторна форма навчання і метод проектів домінували у Радянському Союзі в 20-х рр. 20 ст. Учні поділялися на групи – бригади у кількості 5-7 осіб. Кожну групу очолював учень-бригадир. Оцінювалася робота груп колективно [59, с. 9].

Проблемою групових форм організації навчання займалися такі педагоги як С.Френч, Р.Кузіне, В.Окунь та ін. [30, с. 23]. Зокрема, В.

Коррель вважав за необхідне поділ учнів на групи відповідно до рівня їхніх знань та здібностей [13, с. 10]. Групи отримують окремі завдання та мають відповідний темп навчання. У навчальному процесі групи взаємодіють, забезпечуючи взаємонавчання. М. Фантіні, К. Паттерсон та ін. зазначають, що взаємодія між учнями є дуже важливою, адже вона сприяє формуванню особистості [13, с.10].

З 1960-рр. розвиваються ідеї дидактичної гри, звертається увага на критичне мислення у груповій роботі. Метод гри допомагає порозумінню та співпраці між учнями. За сприяння міжнародних організацій відбувається розвиток ідей нетрадиційного навчання.

У зарубіжній педагогіці спостерігається відмова від гомогенних (однорідних) навчальних груп, увага звертається на розвиток гетерогенних (різномірних) груп. Змінюється роль вчителя – він перетворюється на консультанта, а також виконує організаторські функції. Паралельно із розвитком роботи учнів у групах відбувається індивідуалізація навчання.

З 1970-х рр. в інституті педагогічної технології США здійснюється підготовка педагогів з технологій навчання. М. Кларк, Д. Фінн та інші присвятили свої праці технологіям навчання [13, с. 10].

Слід зазначити, що групове навчання у 20 – на початку 21 ст. набуло великої популярності у дидактиці. Методологію роботи в групах розробили Т.Гора [11, с. 12–13.], О.Ярошенко [58] та ін. [24, с. 5–7; 25].

Отже, на основі історичного аналізу проблеми групових форм навчання можна стверджувати, що робота в групах розглядалася у процесі розвитку педагогіки як стимул учнів до навчальної діяльності.

1.2. Практика запровадження форми організації навчання учнів

На молодь сьогодні впливає комплекс чинників. Це і швидкі темпи розвитку суспільства, криза у економічному політичному житті,

погіршення екології, демографічні проблеми тощо. За таких умов все частіше виникають труднощі у традиційній педагогіці. Її криза спричинена тим, що розвиток педагогіки не відповідає динаміці та сутності соціальної реальності. Заклади освіти не здатні формувати цілісну особистість. До того ж, вони часто ігнорують індивідуальність учнів [31, с. 41]. Ось чому від сучасних технологій навчання залежить якість освіти. Ці технології базуються на психологічних та педагогічних концепціях сучасності, стимулюють активну навчальну діяльність учнів.

Інноваційні технології забезпечують підвищення ефективності освіти [44, с. 16]. Такі педагоги-науковці як М.Бургін, О.Пометун та ін. вважають інновації у дидактиці своєчасними та результативними. Окремі автори зазначають, що сучасна педагогіка – це не лише оригінальні ідеї, але й певний прогресивний зміст освіти [49, с. 47].

Розглянемо основні методологічні принципи інноваційних технологій навчання. По-перше, це відповідність науковим теоріям, що доводять доцільність реалізації різних підходів в освіті та вихованні. По-друге, це принцип діалектики, який передбачає цілісність педагогічної технології, її послідовність, наявність зв'язків між її елементами тощо. По-третє, це наявність керування процесами навчання. По-четверте, це результативність, відповідність сучасним вимогам до освіти. І, нарешті, це наявність умов для реалізації інноваційної технології у закладах освіти. Крім того, ряд технологій вимагають наочності [23, с. 13].

Орієнтація на розвиток особистості у навчанні дозволяє виконати перелічені методологічні засади інноваційних технологій. Існує багато таких технологій. Це і вальдорфська педагогіка, і ігрові технології, і методика Монтесорі тощо [20, с. 81].

Робота в групах – це інноваційна технологія навчання, на думку низки сучасних дослідників [20, с. 81]. Розглянемо поняття групової роботи та її специфіку.

На сучасному уроці використовується індивідуальна, парна та групова, а також колективна робота [16, с. 86].

Необхідно підкреслити, що ті чи інші види робіт використовуються в залежності від мети, навчальних завдань заняття. На уроці всі учні контактують між собою. Державні стандарти освіти обумовлюють реалізацію інтерактивних технологій, проблемного навчання, навчання у співробітництві. У процесі використання вказаних технологій відбувається формування особистості учнів, розвиток їхніх творчих здібностей, комунікативних навичок [3, с. 21].

Важливою умовою ефективності освіти є організація роботи в групах. Можна помітити зростання наукового інтересу до цієї проблеми протягом останніх десятиріч. Вона вивчалася і раніше, проте сьогодні є особливо актуальною.

Для встановлення особливостей роботи в групах слід порівняти її з іншими видами роботи. При фронтальній роботі клас працює над спільними для усіх учнів завданнями, а вчитель є керівником їхньої роботи [36, с. 9]. Але при використанні цього виду роботи, на жаль, не усі учні виявляють активність у повній мірі. Орієнтація відбувається на середній рівень учнів, у той час як слабкі учні не встигають засвоювати навчальний матеріал, а сильним стає нецікаво. Одним з недоліків фронтальної роботи є обмеження комунікації між учнями [9, с. 10].

При індивідуальній формі роботи учні працюють над завданнями самі. Це дозволяє учням зосередитися на виконанні власних завдань, виявити пам'ять, логіку, творчий підхід. Але слабкі учні погано працюють, оскільки їм потрібна допомога.

Саме тому групова робота покликана забезпечити найбільшу результативність у навчанні. Науковці не мають єдиного уявлення щодо поняття групової роботи у навчанні. На нашу думку, яка в цілому відповідає точці зору І.Гейко, це робота учнів у невеликих за кількістю

учасників групах над певними завданнями, які переважно надаються вчителем [4, с. 22]. Отже, педагог при реалізації групової роботи співпрацює з учнями, спрямовує їхню діяльність. Це відбувається шляхом надання вчителем членам груп завдань для опрацювання. Учні можуть звертатися до вчителя тільки у разі виникнення проблем із виконанням роботи.

У груповій роботі учні налаштовані на отримання позитивних результатів у навчанні, вони виявляють інтерес до спільної діяльності. Ряд дослідників зазначають, що в групах має створюватися особлива атмосфера доброзичливості та взаємодопомоги [48-50]. Слід підкреслити, що члени групи виявляють активність у роботі на уроці, і це сприяє кращій орієнтації учнів у навчальному процесі.

Робота в групах виконує багато функцій. В цілому учні демонструють у груповій роботі більш високі показники якості навчальної діяльності, ніж у інших видах роботи [24, с. 7].

Сприяє робота в групах і кращому моральному вихованню учнів. В процесі спільної діяльності формуються такі моральні якості як альтруїзм, доброта, любов до праці тощо. Це відбувається тому, що між учасниками групової роботи розподіляється відповідальність за спільну справу, вони взаємодіють у процесі навчання. Робота в групах навчає дітей організованості.

Отже, робота у групах має позитивні риси. Так, вона дає учням більше можливостей для розвитку здібностей і моральних якостей, спонукає до ініціативності, збільшує зацікавленість у навчанні. Учні вчаться планувати, оцінювати роботу, аналізувати свої досягнення та поразки, регулювати свою поведінку та впливати на своє оточення [8, с. 52].

Однак, слід підкреслити, що групова робота, на думку дослідниці О.Комар, має запроваджуватися у навчальний процес поступово. Її

реалізація вимагає продуманості змісту уроку, наявності памяток [25, с. 7].

Одним з методів групової роботи є взаємонавчання. Цей метод сприяє тому, що учні спільно вчаться, контролюють навчальні результати одне одного. Учень може спробувати себе в ролі лідера та вчителя [30, с. 78].

Українська дослідниця Н. Волошина зазначила, що для ефективного групового навчання учні мають бути підготовленими до нього. Щоб підготуватися до роботи у групах на звичайних уроках, діти мають пробувати себе і у індивідуальне самонавчання, і у роботі в парах та групах і т.ін [5, с. 3-4].

На думку сучасних психологів, розвиток здібностей учнів найкраще відбувається у процесі діяльності. Діяльнісний підхід до навчання передбачає рефлексію учнями процесу навчання, використання емоційного потенціалу навчального матеріалу, підвищення мотивації до навчання, використання прикладів із життя учнів.

Отже, робота в групах під час навчання сьогодні використовується поряд із іншими формами роботи, але є найбільш вдалою у індивідуалізації освіти, розвитку креативності учнів. Вона є фактором формування вміння учнів спілкуватися, високого рівня їхнього інтелектуального та морального розвитку [9, с. 12].

Скільки учнів має містити група – це питання є дуже важливим у педагогіці. Кількість членів групи, визначається, насамперед соціальними чинниками та навчальними завданнями. Як правило, одна група складається з 3-8 учнів.

У науково-методичній літературі ведеться мова про однорідну роботу, коли всі групи виконують одне завдання; диференційовану, коли кожна група працює над своїм власним завданням; кооперативну, коли групи працюють над завданням, але кожна група виконує свою частину цього завдання. Крім того, існує парна робота та індивідуально-групова.

При останній формі роботи кожен учень виконує частину завдання своєї групи.

В ході роботи необхідно підтримувати спільне обговорення ходу роботи. При такій формі роботи учнів на уроці в значній мірі зростає індивідуальна допомога кожному учню, який її потребує, як з боку вчителя, так і з боку інших учнів [18, с. 3].

Групові форми організації навчальної діяльності можна використовувати на різних уроках. Учні можуть створювати певні групи фахівців – «теоретиків», «фольклористів», «музеєзнавців», «дослідників», «критиків» і т.ін. Групи учнів працюють і над проектами, наприклад, готують презентації.

До уроків з груповою формою організації навчального процесу можна віднести такі уроки – дослідження, круглий стіл, диспут тощо [50, с. 50-51]. Наприклад, урок-конференція проводиться не заради самої конференції, а заради творчої спільної праці учнів. Як правило, на початку конференції виступає учитель, він намагається привернути увагу учнів до теми конференції, стимулювати їхній інтерес до активної участі у конференції. Конференція проходить за попередньо продуманим планом.

Групову роботу можна організувати і у формі дискусії. Колектив розглядає якусь проблему. У процесі дискусії учні виконують пізнавальні та виховні завдання. Дискусії проводяться з метою розвитку мислення, практичного засвоєння матеріалу, встановлення позицій учнів класу з того чи іншого питання тощо.

Існують такі види дискусії, як діалог та диспут. Коли відбувається доповнення учнями один одного – це діалог. Коли ж відбувається суперечка з якогось питання – це диспут.

Розглянемо види дискусії, які можна проводити серед учнів школи. По-перше, це конференція. Учасники конференції виступають із доповідями, а потім відповідають на запитання слухачів. По-друге, це

диспут. Учні виступають із власними думками на тему диспуту, запропоновану вчителем. Слід враховувати, що хід диспуту буває іноді дуже емоційним, а його підсумки важко передбачити.

Одним з видів сучасної дискусії є так звана «прогресивна дискусія». Під час прогресивної дискусії групи займаються розв'язанням проблеми методом активного її обговорення. На першому етапі прогресивної дискусії учні висувують свої ідеї. На другому етапі дискусії усі ідеї формулюються на дошці. На третьому етапі триває обговорення усіх ідей. Воно закінчується відбором найбільш підтримуваних учнями ідей та розміщення їх у рядку від найбільш до найменш важливих. Після цього відбувається власне дискусія, наприкінці якої серед усіх найбільш популярних ідей обирається остаточна. «Прогресивна дискусія» навчає дітей динамічному та успішному прийняттю рішень у групі.

Ще однією формою дискусії є змагання. У змаганні беруть участь команди. Працює журі. Виробляються параметри, за якими мають оцінюватися досягнення команд, зокрема, обґрунтованість їхніх пропозицій. Підбирається тема змагання та розробляється система оцінювання. Організатором змагання є вчитель [45, с. 4]. В процесі дискусії можуть формулюватися питання і на них даватися відповіді, завдання можуть обговорюватися у групі, а може влаштовуватися так звана вільна дискусія, або організовуватися лабіринт тощо [43, с. 8].

Під час дискусії учні вчать з повагою сприймати інші точки зору, правильно вирішувати конфліктні ситуації [58, с. 46].

Є різні прийоми групової роботи: «мозковий штурм», «ланцюжок», «полювання за скарбами», «мозаїка», «метод пилки».

У початкових класах можна часто використовувати такі засоби навчання в групі, як «мозковий штурм», кооперативний тип взаємодії, конвейерний тип взаємодії та спосіб з різних труднощів та проблем, які необхідно подолати.

«Мозковий штурм» – це такий засіб навчання, коли учасник оголошує багато варіантів вирішення завдання, а потім всі обговорюють придатність цих способів дії в групах та готують відповідь від «групи».

При «мозковому штурмі» можна організувати :

а) «Круглий стіл»: члени групи висловлюються. Поки один говорить, інші слухають.

б) «Обговорення по колу». Порядок роботи такий самий, як на «круглому столі». Різниця в тому, що члени групи висловлюються у заздалегідь встановленому порядку (наприклад, по годинниковій стрілці).

У процесі мозкового штурму вчитель і діти не обговорюють, яка ідея погана, а яка добра. Вчитель записує усі запропоновані ідеї, намагається, щоб їх було якомога більше. Оцінка ідей здійснюється пізніше, після мозкового штурму.

Кооперативний тип взаємодії може бути використаний при розв'язанні завдання, яке потребує великих затрат часу. Для прискорення рішення завдання члени групи домовляються між собою про розподіл роботи [43, с. 6].

Розглянемо питання про те, як вчителю треба керувати групами кооперативного навчання.

Дітей класу необхідно поділити на пари чи трійки. Бажано помістити в одну групу різнополюх дітей з різною успішністю у навчанні. Необхідно дати дітям відчуття особистої відповідальності за те, як група працює, і розподілити ролі. Це такі ролі як:

- Читець – читає уголос;
- секретар – записує щось від імені групи;
- доповідач – біля дошки розповідає, що вирішила група;
- хронометрист – слідкує за часом.

Конвеєрний тип взаємодії – це засіб групового навчання, за умовами якого між дітьми розподілена послідовність операцій, які

складають дію з рішення завдання. Конвейерний тип сприяє розвитку навичок. Він дозволяє освоїти операції у навчанні. Наприклад, при виконанні завдання у парі, один учасник читає завдання, інший розбирає умови, третій складає короткі нотатки, четвертий записує рішення, п'ятий учасник контролює результат.

Спосіб із різних труднощів та проблем, які необхідно подолати, можна організувати так: на першому уроці одна група дітей класу працює над однією темою, інша група – над іншою темою. Тоді на наступному уроці ці дві групи діляться кожна на дві частини, і починається робота із «взаємонавчання» і т. д. Вчитель або консультує, надає допомогу у виконанні завдань, або керує роботою однієї з груп.

Коли робота завершена, необхідно організувати обговорення підсумків роботи груп.

Зупинимося на прийомі «Метод пилки», який рідко використовують при організації співробітництва школярів. На нашу думку, він дозволяє отримати глибші знання, розвинути мовлення учнів, а також організувати взаємодію між членами груп.

Учні об'єднуються в групи по чотири особи для роботи над навчальним матеріалом, який розбитий на фрагменти. Кожен вивчає свій фрагмент. Потім усі, хто вивчав у групах одне питання, зустрічаються та обмінюються інформацією. Далі вони повертаються у свої групи та навчають всьому новому, що дізналися самі, інших членів групи. Ті, в свою чергу, докладають за своєю частиною завдання – як зуби однієї пилки [55, с. 4].

Використання ігрових технологій дозволяє під час роботи в групах занурюватися у процес навчання. Під час гри діти мають можливість отримати від навчання позитивні емоції, без страху за погану оцінку у випадку допущення помилки. На початку навчання груповій роботі гра використовується для кращого взаємопізнання учнів. Наприклад, учням пропонується відповісти на питання про те, якого літературного героя

їм нагадує той чи інший учень. У подальшому можна використовувати інтелектуальну гру, коли учні займаються створенням казок та кросвордів і т.ін. Групи можуть працювати над якимись проектами – це може бути парламент або літературний клуб тощо [27; 28, с. 118].

Існують методики проведення ігор з розподілом ролей між учнями [39, с. 23]. Кожна роль має свої завдання та правила дій.

Слід зазначити важливість сприйняття людиною інших людей для досягнення позитивних результатів у навчанні. Ось чому ігри є актуальним методом роботи, адже завдяки їм учні краще пізнають членів своєї команди.

Таким чином, робота в групах має багатий розвивальний та виховний потенціал. Велике значення за цієї форми організації навчального процесу має спілкування учнів, під час якого вони діляться своїми думками з товаришами. Діти вчаться співвідносити темп своєї роботи з темпом інших, формуються мотивація до навчання, механізми рефлексії навчальної діяльності. Учні задіяні у роботі групи і розумово, і емоційно, мають можливості тренувати логіку, виявляти ініціативу.

1.3. Умови формування навичок роботи в групі та контрольна діяльність вчителя за ходом групової роботи

Робота в групах базується на певних організаційних засадах і об'єднує учнів у спільному виконанні певних навчальних завдань. Організувати взаємодію учнів в групах можна найрізноманітнішими засобами. Вчителю важливо знати про особливості різних способів групової взаємодії, щоб ефективно використати їх для досягнення конкретної мети. Досвід демонструє, що відпрацьовані форми суттєво спрощують організацію роботи в групах.

У процесі здійснення групової роботи слід виокремити такі елементи:

- постановка пізнавального завдання (проблемної ситуації);
- роздача дидактичного матеріалу;
- планування роботи в групі;
- індивідуальне виконання завдання, обговорення результатів;
- обговорення спільного завдання групи (зауваження, доповнення, уточнення);
- повідомлення про результати роботи групи;
- загальний висновок про роботу груп та досягнення поставленого завдання [29, с. 99].

Робота в групах вимагає нетрадиційної організації робочих місць. Для групової роботи парти треба ставити так, щоб кожна дитина бачила своїх співрозмовників, не сиділа спиною до дошки, могла легко дотягнутися до спільного листка паперу, на якому фіксуються підсумки роботи групи, була у межах доступності всіх учасників.

Роль вчителя – оцінювати доповідь групи про підсумки роботи за умови, що група достатньо зріла та вміє працювати самостійно. Якщо учні тільки роблять перші кроки у груповій роботі, необхідний постійний контроль над роботою групи. Вчитель контролює хід виконання роботи в групах, відповідає на запитання, регулює взаємодію, намагаючись досягти згоди в групі.

Групи учнів працюють над отриманими завданнями, наприклад, над виразним читанням, над аналізом репродукції картини відомого художника тощо [26, с. 10].

Основні аспекти організації групової роботи, про які слід пам'ятати педагогу:

1. При організації навчального співробітництва між учнями педагог має пам'ятати про відсутність у дітей подібного досвіду. Навички співробітництва між дітьми слід розвивати послідовно, з урахуванням

деталей, і поетапно – від найпростішого до складніших видів робіт. Деякі навички слід виробити у дітей з самого початку впровадження групової роботи. Наприклад, учні мають знати, як сісти за партою, щоб бачити інших членів своєї групи, як надавати допомогу чи просити про допомогу інших тощо. Спочатку вчитель з двома помічниками з числа учнів має продемонструвати певний вид роботи, звертаючи особливу увагу наприклад, на мовленнєві звороти «Чому ти так вважаєш?», «Ти згоден?» тощо. Коли подається кілька зразків різних стилів комунікації, це допомагає учням виробити власний стиль. Учитель, зокрема, має запропонувати різноманітні стилі або формати вітання для ранкової зустрічі. Щодня на відповідному стенді або дошці можна вивішувати письмове оголошення, яке налаштовує учнів на досягнення певної мети у навчанні, на тренування навчальних звичок. Для організації знайомства – вітання між учнями потрібно підготувати картки з іменами учнів, воно може проходити у вільній формі: «Це моя однокласниця Катерина, вона – член спортивної секції». Усі ці зусилля спрямовані на створення спільноти учнів. Вона формується у процесі колективної праці.

2. Зразок спільної праці учні засвоюють після аналізу кількох помилок. Під час аналізу помилок у спільній праці слід звертати увагу на процес комунікації під час роботи в групах, а не помилки у навчальному матеріалі. У науково-методичній літературі дається порада вчителю показати декілька сценок неправильного спілкування [15]. Діти мають самі після перегляду цих сценок визначитися з правилами роботи в групі. Це може бути сценка, де діти сперечаються з приводу того, хто з них має правильну думку. Клас приходить до висновку, що свою позицію слід обґрунтовувати, а не наполягати на власних думках. Слід показати сценки з учнями, які не цікавляться думкою інших, і які не хочуть діяти самостійно. Клас

формулює висновок про те, що слід працювати кожному в групі та враховувати думки інших членів команди.

3. Формувати склад груп слід з урахуванням особистих нахилів учнів, а також з міркувань педагогічної доцільності. Найслабшим учням потрібні не стільки сильні, скільки терплячі та доброзичливі партнери. Впертому корисно позмагатися із впертим. Двох любителів порушувати дисципліну об'єднувати небезпечно (хоча при тактовній підтримці саме в такому вибухонебезпечному поєднанні можна налагодити з такими дітьми довірливі стосунки). Найздібніших дітей не слід надовго прикріплювати до «слабеньких», їм потрібний рівносильний партнер. По можливості краще не об'єднувати дітей з поганою самоорганізацією, які легко відволікаються, з діаметрально протилежними темпами роботи. Але навіть в таких групах можна вирішити дуже складні виховні завдання: допомогти дітям побачити власні недоліки та викликати у них бажання справлятися з ними.
4. Для того, щоб групи спрацювалися, потрібні від трьох до п'яти занять. Тому часто пересаджувати дітей не варто. Але й закріплювати єдиний склад груп, скажімо, на чверть, теж не рекомендується: учні мають отримувати досвід співробітництва з різними партнерами. Однак і тут можливий лише строго індивідуальний підхід.
5. Оцінюючи роботу групи, педагогу слід, в першу чергу, підкреслювати не стільки учнівські досягнення, скільки людські чесноти: витривалість, доброзичливість, товариськість, вихованість. Оцінювати треба лише спільну роботу групи. Не можна ставити дітям, які працювали разом, різні оцінки.
6. Робота в групах має відповідати навчальній програмі або темі, яку в цей час вивчають у класі. Моделювання навчання відбувається відповідно до проблемних запитань, які розкривають теми, передбачені цією програмою.

7. Групова робота вимагає відповідного розташування парт. Для роботи трійками, а тим більше четвітками парти треба ставити так, щоб дітям, які працюють разом, зручно було дивитися один на одного.
8. Під час організації роботи в групах доцільно використовувати інтеграцію предметів.
9. Треба поєднувати репродуктивну діяльність та елементи проблемності у навчанні. Адже, за висловом Марсель Пруста, справжня подорож у пошуках відкриття – це не пошук нових краєвидів, а новий погляд на них [10]. Педагог, як винахідник, немовби створює «неіснуючу» картину на кожному уроці, спираючись на роботу груп та навчальний матеріал
10. Слід правильно чергувати різні види групової роботи та пам'ятати про фази у цих видах робіт. Так, «мозковий штурм» закінчується тим, що кожен учень пише знак питання біля тих питань, які він не зрозумів. Після цього потрібно перейти до класифікації інформації. З цією метою можна використати групування. Однією із стратегій групування є стратегія «Асоціативний куш». Наприклад, учням пропонується записати слова та словосполучення, які асоціюються у них із словом «осінь».
11. Вчитель при плануванні занять може створити карти – це метод структурування інформації. Педагогу слід використовувати різні букви, робити нотатки. Ще однією корисною порадою педагогові є порада використовувати стікери. За допомогою інтелект-карти зручно стежити за планом виконання дій, які варто виділяти на карті, щоб була зрозуміла їхня першочерговість. Ставлячи на карті позначки, вчитель встановлює вже зроблене і ще не зроблене. Таким чином, карта дає змогу зробити план дня реалістичнішим.
12. Процес групової роботи полегшує створення учнівських портфоліо [41].

- 13.** Під час роботи в групах учні вчаться вмінню оцінювати власні дії, спосіб мислення. У 2001 р. команда вчених під керівництвом Лоріна Андерсона і Девіда Кратволя створила систему, в якій визначила, що дитина навчається як на рівні знань і на рівні аналізу, оцінювання і створення тощо. Діаграма містить в собі ієрархічно побудовані рівні знань та когнітивних процесів. У ній зазначено, що в процесі навчання дитина створює, оцінює, аналізує, застосовує, розуміє, запам'ятовує.
- 14.** Учителю необхідно планувати роботу у групах відповідно до індивідуальних особливостей учнів, які враховуються зокрема у визначенні відповідальних за ту чи іншу функцію.
- 15.** Слід враховувати і вікові особливості учнів, мати знання про приклади відповідної поведінки учнів певного віку в різних сферах. Так, у шестирічному віці на активність учнів у процесі навчання впливають обставини чи природна цікавість.
- 16.** Педагог має слідкувати за справедливістю під час роботи в групах, помічати, чию думку традиційно ігнорували при роботі в групі та протидіяти цьому в подальшій практиці.
- 17.** Необхідно налагодити співпрацю із батьками, адже вони також несуть відповідальність за процес навчання. Педагогу слід подбати про засоби письмового інформування батьків.

Існують такі основні протипоказання у організації роботи в групах:

1. Неможна організувати роботу в парі з двох слабких учнів: їм нічим обмінюватися один з одним.
2. Неможна примушувати учнів, які з якихось причин відмовляються сьогодні працювати разом, до спільної роботи. Слід ввести правило: «Якщо ти хочеш змінити сусіда, сам домовся з ним, із своїм новим сусідом, та всі разом попередьте вчителя перед початком уроку».

3. Якщо хтось побажав працювати сам, учитель дозволяє йому відсісти і не дозволяє собі жодних проявів незадоволення, ні в індивідуальних, ні тим більше в публічних оцінках (але один на один з дитиною намагається зрозуміти її мотиви та схвалює будь-які наміри комусь допомогти чи отримати чийсь допомогу).
4. Неможна займати спільною працею дітей більше 10-15 хвилин уроку в першому класі та більше половини уроку в другому класі.
5. Не вимагайте абсолютної тиші. Під час роботи учні повинні обмінюватися думками, висловлювати своє ставлення до роботи товариша. Боротися треба лише із збудженими вигуками, з розмовами в повний голос. Але боротися треба м'яко, пам'ятаючи, що, наприклад, молодші школярі, захопившись завданням, не здатні до повного самоконтролю.
6. Неможна карати школярів відібранням в них права участі в груповій роботі. Достатнім покаранням образнику буде відмова партнера сьогодні з ним працювати. Але образник має право знайти собі нового товариша для роботи на цьому уроці.

Успішність групової роботи залежить від правильного формування групи. Практика вчителів свідчить про те, що високу результативність у роботі демонструють не всі групи. Є різні варіанти створення учнівських груп (табл.1.2).

Таблиця 1.2.

Варіанти створення груп [10]

Група за бажанням	У такій групі учні працюють в групі склад якої сформовано за їхнім вибором. Учням пропонується об'єднатися в групи з певною кількістю осіб або розділитися на однакові за кількістю учасників групи.
Рандомна група	Це група, яка формується випадковим чином, наприклад, з тих, хто сидить на одному ряду, за

	сусідніми столами. Її можна формувати і за допомогою квитка з номером або за сезоном народження – зимою весною влітку та восени тощо.
Група, яка створюється капітаном б) лідери по одній	Вчитель призначає лідера для кожної групи із числа найбільш успішних дітей, а той збирає собі групу. Це можна зробити таким чином: а) чотири особи які першими висловили бажання в певній групі стають її членами; б) капітани набирають групи у порядку черги. Вибір капітанів може здійснюватися вчителем або учнями
Група, створена учителем з певною метою	Це можуть бути групи учнів об'єднаних наприклад за темпами роботи, або за рівнем здібностей, створюються для досягнення гарних результатів чи для надання можливості членам групи працювати у власному темпі.
За темою роботи	Різні групи виконують завдання з різними темами.
За рівнем складності завдання.	Групи виконують завдання з різним рівнем складності, які підбирає для груп учитель або самі учні.

Вибір способу комплектації групи залежить від мети учителя. З метою навчання учнів вмінню співпраці слід формувати групи із продуманим до дрібниць складом і на довгий термін – на шість тижнів. Пізніше діти зможуть працювати спільно з будь-ким і можна буде формувати групи за принципом випадковості.

Розглянемо психологічні умови організації роботи у групах. Це необхідно для правильної організації педагогічного впливу на роботу створеної групи. Слід зазначити, що члени групи в процесі освітньої діяльності можуть взаємодіяти один з одним протягом тривалого часу.

Питання про психологію групової навчальної діяльності вивчено недостатньо [38, с. 34]. На початку взаємодії члени групи адаптуються у новому середовищі, визначаються лідери в групі або в певних ситуаціях, формується поведінка членів групи. Якщо члени групи чи

розташування сил у групі змінюються, це, на думку низки дослідників, веде до зміни ідентичності в групі, а також до зміни ролей її учасників [51, с. 6]. Усі члени групи на першому етапі її діяльності після створення відчувають психологічний дискомфорт. Тому необхідно сформувавши певні межі для членів групи та правила діяльності групи.

У процесі діяльності групи у ній окреслюються ролі та статуси її членів, виробляються вимоги до поведінки і, відповідно до цього, відбувається комунікація у групі. У груповій роботі, як правило, виникають конфлікти і, навпаки, йде об'єднання членів групи, визначаються симпатії між окремими учасниками групової роботи.

Особистість виявляє ставлення до людей і явищ. І це ставлення є системою, що обумовлює зв'язки з дійсністю та впливає на емоційний стан людини, її життя та діяльність [40, с. 7]. Взаємини членів групи формуються і в різних ситуаціях. Йде становлення і певних очікувань у членів групи щодо ставлення до них інших. Як правило, на краще ставлення у більшій мірі розраховують дівчата. У хлопців очікування пов'язані в більшій мірі з адекватним ставленням до них [27, с. 3].

Психологічні дослідження демонструють, що вчителі можуть значним чином впливати на ролі та відносини у групах шляхом оцінок діяльності їх членів. Ці оцінки даються вербальним та невербальним шляхом і часто спонтанно, отже, педагогічний вплив на стосунки членів групи є непрогнозованим. Характеристики, які дає вчитель учням та їх діяльності, можуть впливати на учнів в індивідуальному порядку, а також на сферу групових взаємин [27, с. 3].

Протягом навчання, на нашу думку, доцільно сформувавши групи з постійним складом. Адже зміни у складі викликають складності адаптації учнів та потенційно – ускладнення стосунків у колективі.

Теоретичні дослідження свідчать про те, що, якщо в групі є ознаки колективу та гарні стосунки, то і ставлення до нових членів групи буде позитивним, і навпаки, якщо взаємини у групі складні, то і

ставлення до новачків буде негативним [53, с. 101]. В житті на відносини у групі впливають різноманітні чинники. Етнометодологічні дослідження Гарфінкеля демонструють, що на стосунки людей впливають взаємні очікування та уявлення про так звану «нормальну» з точки зору індивіда поведінку [7]. У груповій роботі формуються моделі прийнятної поведінки.

На першій фазі динаміки групи вчителю необхідно уважно спостерігати за емоційним станом членів групи, слідкувати за тим, щоб їм було комфортно, щоб вони відчували взаємопідтримку.

Відповідальність за створення моральної атмосфери на уроці під час роботи груп лягає на плечі вчителя. Слід попідклубатися про розробку правил поведінки в групі, в тому числі, при виникненні конфліктних ситуацій. Також слід пам'ятати про те, що для учнів початкової школи позиція вчителя, його ставлення до них самих та інших членів колективу відіграє дуже велику роль. Тому, якщо педагог буде підтримувати певних учнів, то і клас буде ставитися до них позитивно [22, с. 76]. Особливо це стосується нових членів груп, до яких у дітей ставлення ще не сформувалося.

Слід зазначити, що особисті якості дітей далеко не завжди визначають ставлення до них членів групи. На це впливає колективне свідоме і несвідоме. Існують і інші пояснення, зокрема, таке: ті риси які схвалювалися дітьми в одному класі, в іншому вже не зустрічають підтримки [22, с.77]. Слід ураховувати і психологічний вплив, який чинять на членів групи неформальні лідери.

Якщо людина прибуває в групу, то змінюється вся система зв'язків між її членами. І чим меншою є група за чисельністю, тим більш значним буде вплив нового члена на неї [38, с. 50]. Певну роль відіграє наявність харизми і лідерських якостей новачка тощо.

У процесі наукового вивчення діяльності груп було встановлено, що члени групи обирають лідера або лідерів [32, с. 8]. Якщо лідери в групі не призначені, то лідерські функції на себе бере якийсь її член.

Педагогам слід пам'ятати про те, що у тимчасових групах доцільно використовувати ігрові елементи під час проведення занять. Вони покращують емоційний стан учасників групи, полегшують контакти, стимулюють мотивацію у навчанні тощо.

На першому етапі впровадження групової форми організації навчальної діяльності слід приділити особливу увагу формуванню дружніх відносин між учнями. Вплив вчителя на відносини, а також організація спільної діяльності членів групи є педагогічними чинниками роботи групи [22, с. 12]. І в педагогічному впливі на учнів, велику роль мають знання та вміння керівництва вчителя. Учні добре сприймають такі якості педагога, як справедливість, доброта, бажання допомогти учням у роботі. Тому педагогу слід організовувати такі види роботи, які сприятимуть інтенсивному розвитку учнів. Групові форми організації навчального процесу є найефективнішими в цьому відношенні.

У процесі формування колективних відносин важливе значення мають психологічна дистанція, психологічна позиція, симпатія, антипатія і нейтральне ставлення. Психологічна дистанція відображає міру розкриття людини у спілкуванні з іншими. Психологічна позиція людини – це домінування або підпорядкування [33]. Справжнє ставлення – це внутрішнє ставлення до людини. Демонстроване ставлення є зовнішнім проявом справжнього ставлення. Приписуване ставлення – це те, як людина уявляє собі ставлення інших до неї.

Вчителю на етапі адаптації необхідно визначити лідерів групи, їх цінності та прагнення. Ці питання педагог може обговорювати із членами групи.

Для того, щоб визначитися із складом груп, можна, наприклад запропонувати учням уявити, що їм доведеться оселитися у гуртожитку та запропонувати обрати сусідів по кімнатах [1, с. 64-65.]

Розглянемо способи організації взаємодії учнів у групах [54, с. 40]:

1. Учасники уявляють себе учителями та описують, яким має бути ідеальний учень. Потім групи діляться між собою своїми думками.
2. Учні закінчують незакінчені речення від імені конкретних членів своєї групи, виражаючи, таким чином, своє уявлення про певних людей.
3. Групи отримують завдання виразити індивідуальність учнів групи через графічні символи.
4. У методичній літературі учням пропонується створити перелік позитивних та негативних якостей учителя у порядку важливості та проставити у цьому списку імена вчителів, які найбільше виявляють у своїй роботі ці позитивні та негативні риси. Проте, на нашу думку, цей метод не варто використовувати у загальноосвітній школі з етичних причин.

За свідченням сучасних науковців, для організації роботи в групах необхідні певні умови. Наприклад, для засвоєння нового навчального матеріалу під час роботи в групах необхідно, щоб учні мали не нижче середнього навчального рівня. Вчитель має самостійно регулювати міру втручання у роботу груп та підбирати завдання для групової роботи в залежності від теми уроку, його мети. Дослідниця О.Г. Ярошенко вважає, що групову роботу можна організовувати і під час засвоєння нових знань, і на уроках розвитку знань та вмінь, і на уроках з повторення або контролю знань, і на нетрадиційних уроках [59, с. 3]. Без керівництва вчителя робота груп буде малоефективною. Кожен учень має зрозуміти зміст роботи в групі. Робота в групах передбачає чітку організацію та розподіл функцій і роботи між учасниками групи,

учнівський взаємоконтроль. Велике значення має дотримання дисципліни під час роботи груп. Майстерність учителя визначає успіх групової форми роботи. Саме педагог має правильно підібрати завдання для кожного учня індивідуально. Однак, не можна витіснити роботою в групах усі інші види навчальної діяльності. Більшість дослідників вважають, що у навчальному процесі необхідний синтез різних форм організації навчальної діяльності – індивідуальної, парної, фронтальної та групової [11, с. 12]. Отже, навчальна діяльність у групах вимагає організації з боку педагога. Йому необхідно докладати певних зусиль, знати специфіку групи. Слід порекомендувати вчителям впроваджувати ігрові технології та метод проектів, адже це позитивно впливає на стосунки учнів, виконання ними ролей у груповій роботі.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОБОТИ В ГРУПІ УЧНІВ ЧЕТВЕРТОГО КЛАСУ

2.1. Особливості впровадження групової роботи в початковій школі

Поняття «соціального виховання» порушує соціальна компетенція в навчальній програмі для учнів 4 класу. В Українському педагогічному енциклопедичному словнику соціальне виховання розтлумачується як «складний і суперечливий процес входження, включення і адаптації підростаючого покоління в життя суспільства у всьому його

різноманітні. Соціальне виховання здійснюється стихійно (через народну педагогіку) чи цілеспрямовано (через спеціально організований вплив і взаємодію навчальних закладів і сім'ї, різних виховних інститутів)» [10, с. 434]. Тож соціальне виховання як процес цілеспрямованого, систематичного впливу на учнів 4 класу передбачає оволодіння та засвоєння дітьми загальнолюдських якостей та отримання соціального досвіду, вмінь і навичок. Метою соціальної компетентності навчальної програми є формування позитивних ціннісних орієнтацій кожного учня та соціально значущих якостей людини. Групова робота допомагає планомірно та впорядковано розвивати в учнях творчі здібності, потребу самовдосконалення, самореалізації та розвитку дитини у спілкуванні з однолітками, діяльності та ініціативності учнів.

У Законі України «Про вищу освіту» термін «компетентність» «визначено як динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [46].

Компетентність в структурі змісту освіти розглядають в інтегрованому вигляді як наслідок всебічної освіти, що досягнений шляхом поєднання змісту освіти і соціальної взаємодії. Щоб реалізувати освітні компетенції в навчальному процесі потрібно дотримуватись певних дидактичних правил. Серед яких обов'язковим є формування навичок групової роботи. Важливо, щоб учасники освітнього процесу розумілися на дидактичній специфіці, закладеній в поняття «компетентність» як педагогічної категорії, як певного етапу освітнього процесу, кінцева мета якого – результат освіти. Отже, освітні компетенції є складовими соціальної норми освіченості учнів, і є необхідними для подальшого становлення загальнолюдських якостей кожної дитини. В залежності від різновиду компетенції методи та час

на їх формування в учнів є різними. Таке формування може здійснюватись протягом однієї навчальної теми, або ж навпаки, протягом усього періоду навчання. В навчальній програмі Нової української школи виокремлюють навчальну, громадянську, загальнокультурну, інформаційну, соціальну, здоров'язберігаючу компетенції.

І. Єрмаков визначає, що «сформована соціальна компетентність вимагає вміння рахуватися з соціальними нормами та правами інших людей. Це вказує на ситуативний характер прояву соціальної компетентності. Формування і становлення соціальної компетентності особистості – це розгортання її життєвого потенціалу» [14, с.63].

Тож робота у малих та великих групах допоможе учням сформувати уявлення про потреби оточуючих, допоможе сформувати соціальні ролі.

Л. Лежніна вважає що формування «соціальної компетентності» «є певною соціалізуючою медіаною, яка, інтегруючи відомості з різних галузей знань, озброює людину інструментом для діяльності, регулювання соціальних відносин, соціального вдосконалення особистості. Тобто, соціальна компетентність вміщує в себе здатність до спілкування, співпраці, розв'язання конфліктів, досягати поставленої мети, навички легко адаптуватися, проявляти особисту ініціативу, приймати відповідальність на себе.» [37, с. 107].

Навчальна програма передбачає, що учні 4 класу оволодіють усіма ключовими компетентностями і отримають відповідні навички.

Деякі компетентності найкраще реалізуються під час використання групових форм роботи : *громадянська компетентність комунікативна компетентність, соціальна компетентність.*

Наразі доведена ефективність групової роботи під час засвоєння ключових компетентностей, тому зросла цінність методів роботи в групах. Проте, слід зазначити, що учнів слід привчати до роботи в

групах, тобто формувати вміння дітей співпрацювати у команді та прислуховуватись до думки один одного. Результатом успішної роботи в групах є сформована здатність учнів розподіляти ролі, планувати дії, вміти формувати висновки. Учні 4 класу повинні мати здатність самостійно обирати форму роботи та бути ініціаторами роботи у групах. Привчання до групової роботи молодших школярів проводиться з другого класу. Тож плануючи роботу з учнями на уроці, учитель має враховувати, що для застосування групової роботи, ініціатива має бути у дітей, тому слід продумувати альтернативні форми роботи на уроці. На уроці літературного читання Змістова лінія «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане; створюємо власні тексти» передбачає оволодіння учнями вербальними і невербальними засобами спілкування, розвиває художню уяву, мислення [56]. Найкраще ця змістова лінія може бути реалізована груповими методами роботи, наприклад можна запропонувати учням об'єднатись в малі групи та підготувати інсценізацію уривку казки, або розділити дітей на команди та дати завдання капітанові пояснити невербальними засобами одного з героїв твору.

Соціальна та громадянська компетентності навчальної програми Нової української школи передбачають оволодіння на уроках іноземної мови вміннями говорити, висловлювати власну думку, результативно співпрацювати з іншими. Такі вміння можна виробити лише під час групової роботи. Учні можна запропонувати довести або спростувати думку, об'єднавшись у групи, діти будуть розподіляти ролі, вислуховувати один одного, разом робити спільний висновок.

В учнів має бути потреба працювати разом, тобто діти повинні усвідомлювати, що об'єднавши зусилля, вони раніше знайдуть відповідь на поставлене запитання, швидше вирішать задачу та виконають вправу. Таким чином на уроці математики наголошуємо учням на тому, що індивідуально задача не може бути виконана у встановлений час, а

спільне обговорення допоможе пришвидшити процес пошуку правильної відповіді. Таким чином завдяки формуванню вміння групової роботи також формуються деякі види здатностей. На уроці математики, під час пошуку шляхів розв'язання певних задач формується здатність «колективного мислення». Учні під час роботи в групах формують здатність організувати спільну роботу, таким чином хтось із учнів виконує роль лідера. Здатність до рефлексії формується шляхом пошуку та формулювання висновків роботи.

Навчальна програма Нової української школи пропонує на уроці Людина і суспільство практичне заняття «Моделювання поведінки у громадських місцях (з опорою на літературні твори, ситуації реального життя)» [59], таким чином розділивши учнів на групи можна запропонувати провести інсценізацію проблемної ситуації у громадському місці. Розподіл ролей залишатиметься в середині групи, вчитель допомагає лише розділити клас на декілька груп.

Під час розподілу класу на групи вчителю слід підійти творчо, враховуючи індивідуальні особливості кожного учня. У школярів ще немає життєвого досвіду, тому під час роботи в групах не буває дрібниць, треба переходити від простого завдання до складного, поступово виховуючи в учнів вміння працювати в групах.

Навчальна програма рекомендує для групової роботи на уроці Людина і суспільство у 4 класі виконувати прогностичну вправу «Що буде далі» [56], наводячи приклад різноманітних ситуацій правопорушень. Таким чином учні формують уявлення про закон і порядок, вчать цінувати працю інших людей, розповідають про значення праці людей різних професій, виявляють патріотизм та шанобливе ставлення до символів держави.

«На уроці природи учень 4 класу «ставить і відповідає на запитання щодо дослідження тіла/явища природи; аналізує основні кроки

дослідження, передбачені планом, пропонує власні ідеї; формулює припущення і перевіряє їх у ході дослідження за наданим або самостійно складеним планом; визначає самостійно або у групі, що необхідно для проведення дослідження (обладнання, інформація тощо); виконує самостійно/у парі/у групі дослідження тіла/явища природи за планом/інструкцією (об'єкти дослідження обирає самостійно або надаються вчителем)» [56].

Тобто навчальною програмою передбачені групові форми роботи на уроках природи, за бажанням учень може виконувати проект самостійно, в парі, або в групі. Що дозволяє сформувати комфортні умови для кожного учня, та створити ситуацію, в якій дитина може робити самостійний вибір.

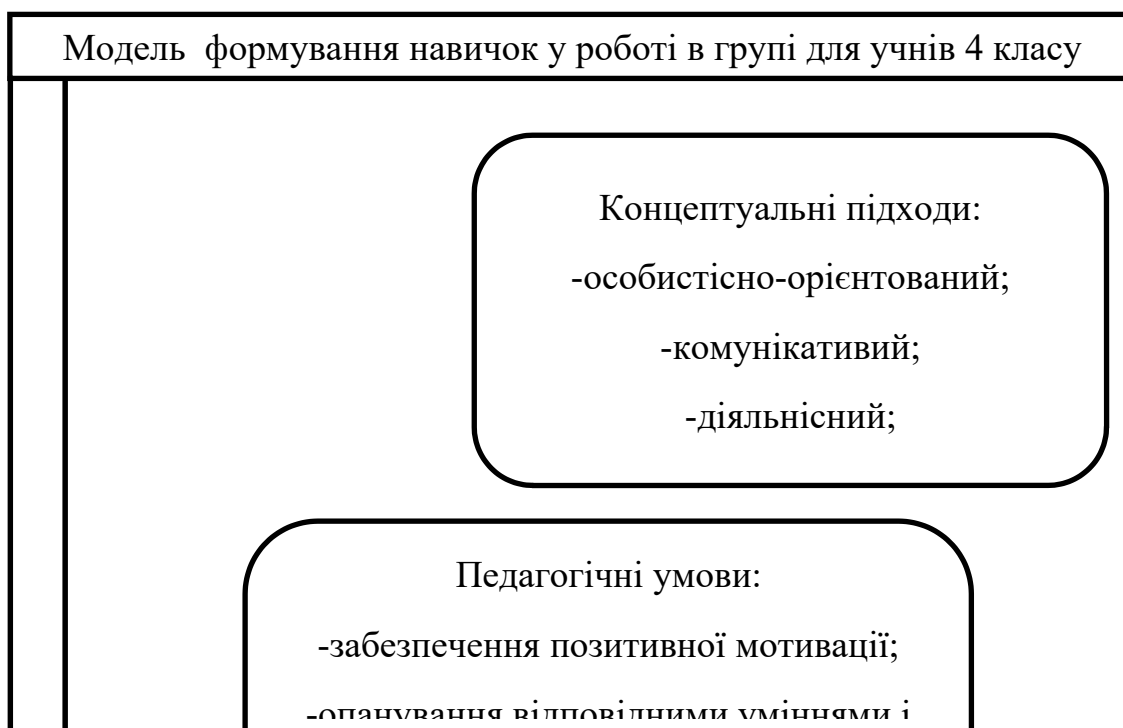
На уроці музичного мистецтва очікувані результати учня пропонувані навчальною програмою такі: «визначає досягнення однолітків у художньо-творчій діяльності, виявляючи доброзичливість у висловлюваннях; обговорює з іншими враження від сприймання творів різних видів мистецтва та творчої діяльності, поважаючи уподобання інших; бере участь у шкільних мистецьких заходах (концертах, конкурсах, виставках, фестивалях, інсценізаціях народних обрядів, арт-мобак, тижнях мистецтва тощо), у колективних творчих проектах, зокрема із використанням засобів улюбленого виду мистецтва і художньо-творчої діяльності; виконує різні дії / ролі в колективному творчому процесі, виявляючи повагу до інших» [56]. Тож учні повинні вміти готувати колективні творчі справи, вміти аналізувати роботу однолітків, що стає можливим лише коли в учнів добре сформовані навички групової роботи, розвинені соціальна, комунікативна, громадянська компетентності.

Ми проаналізували навчальну програму Нової української школи для учнів 4 класу з питання групової роботи на уроках української мови, українського читання, математики, природи, людини і суспільства,

музичного мистецтва, та дійшли висновку, що комунікативна, громадянська та соціальна компетентності, які передбачені програмою, найкраще формуються під час групової роботи. В 4 класі в учнів уже мають бути сформовані навички групової роботи, учні повинні виконувати роботу в групах на уроці, та виконувати спільні групові проекти в позаурочний час. Навички групової роботи формуються з 2 класу, починаючи з роботи в парах. Учні 4 класу повинні вміти висловлювати власну думку, розподіляти ролі та завдання в групі, чути думки один одного та формувати спільні висновки, а також ініціювати роботу в групах під час уроку.

2.2. Обґрунтування моделі формування навичок роботи в групі для учнів четвертого класу

Навчальна програма Нової української школи передбачає розвиток соціальних, громадянських, комунікативних компетентностей в учнів четвертого класу в тому числі шляхом використання групової роботи. Працювати в групах учні вчаться починаючи з першого класу, до четвертого класу учні вже мають певні навички роботи в групі. Проаналізуємо моделі формування навичок роботи в групі в учнів четвертого класу. Для ілюстрування навичок групової роботи учнів четвертого класу ми обрали конструктивну модель

Прийоми організації групової діяльності

Критерії;
Блок оцінювання.

Результат

Для реалізації групової роботи слід враховувати різноманітні концептуальні підходи. Серед яких слід звернути особливу увагу на:

- **особистісно-орієнтований підхід**, який підкреслює важливість особистості дитини, поважає та підтримує бажання саморозвитку і самовдосконалення. Повага до особистості дитини формує комфортні умови роботи в групі.

- **комунікативний підхід**, який дозволяє сформувати навички комунікації в учнів, особливо під час роботи в групах на уроках іноземної мови.

- **діяльнісний підхід**, що спрямований на розвиток основних компетентностей та вмінь особистості. Діяльнісний підхід сприяє застосуванню теоретичних знань на практиці, та виробленню практичних умінь, сприяє кращій самореалізації кожного учня під час групової роботи.

Для формування групової роботи на уроках в 4 класі потрібно дотримуватись наступних **педагогічних умов**.

1. Забезпечення позитивної мотивації учнів допомагає створити необхідний емоційний клімат в класі, що сформує в учнів позитивне ставлення до групової роботи. Для того, щоб робота в групі була продуктивною, потрібно виконувати певні правила:

- Учні мають бути привчені до роботи у групах починаючи 2 класу.
- Група має бути сформована між собою, тому не слід часто пересаджувати дітей.
- Для ефективної роботи в групі учні мають виконувати не одне, а кілька завдань, починаючи з найлегшого.
- Учитель має демонструвати приклад групової роботи біля дошки, а вже потім ділити дітей на групи.
- В групі мають знаходитись учні, які товаришують між собою, тож до розподілу на групи слід підходити, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини, не примушувати двох дітей які не товаришують, об'єднуватись в одну групу.
- Вчитель повинен реагувати на кожне запитання та труднощі, які виникають під час роботи в групі, дослухатись до побажань дітей.
- Робота в групах часто передбачає пересування парт, тому слід забезпечити технічну організацію класу до початку уроку.

2. Важливою умовою формування моделі роботи в групах є опанування відповідними вміннями і навичками групової роботи.

Під час роботи в групі учні повинні:

- Самостійно ініціювати роботу в групах під час уроку.
- Вміти розподіляти ролі в групі.
- Орієнтуватися в шляхах вирішення поставленої задачі.
- Знати і дотримуватись правил роботи в групах.
- Вміти вступати в діалог і полілог з учасниками групи.

- Ставитись з повагою до кожного учасника групи.
- Формувати спільні висновки роботи.

3. Реалізація навички комунікації у ритмі полілогу формується під час групової роботи і є ключовою навичкою, завдяки якій учні вчаться вислуховувати один одного, висловлювати власну точку зору, оцінювати ситуацію та давати ґрунтовні поради. Щоб сформувати полілог учитель задає кожній групі ситуацію спілкування, з якої вже розвивається полілог. На початковому етапі роботи у великих групах доцільно використовувати прийом рольової гри, завдяки якій учні зможуть побудувати правильні запитання та передбачувати відповіді співрозмовників. Для формування навички комунікації у ритмі полілогу учасники групи мають дотримуватись таких правил:

- Кожен з учасників по черзі може поставити запитання та дати відповідь на запитання.
- Слово надається кожному учневі у певній послідовності(за часовою стрілкою, у порядку розташування тощо).
- Учні повинні дотримуватись правил активного слухання.
- Діти мають утримуватись від оцінок та образ в бік учасників групи.
- Учасники групи можуть висловитись позачергово дотримуючись правила піднятої руки або картки.

Робота в групах передбачає обговорення, тому вчитель має контролювати рівень шуму в класі, приділяючи окрему увагу роботі кожної групи, а не зосереджуватись на одній.

Педагог використовує різноманітні **прийоми організації групової діяльності**, що допомагають забезпечити ефективність такої діяльності у навчальному процесі. Ми сформулювали декілька основних прийомів організації групової роботи:

1. Завдання мають бути ясно і чітко сформульовані. Перед початком роботи вчитель має дати дітям чіткі інструкції та поради. Записати на дошці клчові слова для обговорення, дати дітям картки з алгоритмом дії, тощо.

2. Звернути особливу увагу на розподілення ролей в групах. На початку учитель може розподіляти ролі самостійно, надалі це мають робити учні самостійно. Для цього їх слід ознайомити з існуючими видами ролей та функціями кожної ролі. Наприклад: головуєчий – вирішує організаційні питання, керує комунікаціями в середині групи, слідкує за дотриманням правил; секретар – записує усі можливі варіанти відповідей, веде тезовий конспект; доповідач – формує короткі висновки та підсумки проробленої роботи; тощо.

3. Поведінка учителя під час групової роботи. Учитель, працюючий з малими групами може:

- організовувати та контролювати,
- давати оцінку роботі учнів,
- пропонувати учням різні варіанти вирішення рішення проблеми,
- бути наставником, джерелом інформації.

Будуючи роботу в групах вчитель повинен пам'ятати:

- Недоцільно приділяти свою увагу тільки одній групі, забувши про інші.
- Виправляти помилки можна лише коли учні звертаються за допомогою.
- Недоцільно виправляти або критикувати перші висловлювання, навіть, якщо припущено грубу помилку. Цю роботу повинні виконати учні в доброзичливій формі.
- Непотрібно давати відповідь на запитання, якщо на нього може відповісти будь хто з учнів.

На початку групової роботи вчителів не слід ходити по класу та долучатись до обговорення в групах, це може засоромити деяких учнів, а ось в кінці групової роботи, коли учні близькі до вирішення, можна приєднатись до обговорень і спрямовувати їх у правильному напрямку.

Наприкінці групової роботи вчитель зобов'язаний оцінити кожную групу та прокоментувати оцінки. **Критерії** оцінювання: під час групової роботи слід звернути увагу на формування в учнів людських якостей, а не знань.

Блок оцінювання групової роботи можна доручити учням з кожної групи, запропонувавши їм поставити собі оцінку від 1 до 12 балів напроти кожного пункту на аркуші:

1. Ми переконалися втому, що всі розуміють завдання.
2. Ми вислухали ідеї й думки інших.
3. Ми проявляли терпіння у поясненні складних завдань
4. Ми ділилися один одним необхідними матеріалами.
5. Ми отримали глибокі знання з теми.

Групова навчальна діяльність учнів на уроках має перевагу у порівнянні з іншими методами, тому що вона:

- допомагає створювати позитвну мотивацію школярів,
- допомагає диференціювати навчання,
- формує в учнів уміння співпрацювати один з одним,
- забезпечує включення усіх учнів в навчальний процес,
- реалізує природні потреби спілкуватися та допомагати іншим,
- дає високі результати засвоєння теми уроку.

Групова робота дозволяє учням отримувати життєвий досвід, формувати комунікативні і соціальні навички, планувати власну діяльність, актуалізувати теоретичні знання.

Результатом вдало побудованої групової роботи стає сприймання учнем класу частиною свого світу, учень зацікавлений у формуванні

дружніх відносин в класі, під час групової роботи відбувається становлення навичок самостійності, відповідальності, поваги до колективу. В командній роботі учні вчаться проявляти ініціативу, радитись, обирати завдання та ролі, брати відповідальність за себе і за свою команду.

Тож виконання різних вправ і завдань, розв'язання прикладів і задач робить групову форму роботи продуктивною і ефективною. Групова робота на уроках допомагає урізноманітнити традиційний процес навчання, розвиває соціально значущі відносини між дітьми та вчителями, та учнями між собою. Модель формування групової роботи в 4 класі включає в себе особистісно-орієнтований, діяльнісний і концептуальний підходи. Для впровадження групової роботи слід використовувати низку педагогічних умов(формування навичок групової роботи, позитивне ставлення учнів до роботи у групах, вміння вести полілог). Вчитель має послуговуватись педагогічними прийомами під час формування групової роботи, оцінювати учнів однієї групи однаково, обов'язково коментуючи критерії оцінювання.

2.3. Аналіз практики реалізації групової роботи учнів початкової школи на етапі формувального експерименту

Одним із важливих завдань сучасної освіти є формування в учнів вміння самостійно опановувати знаннями та використовувати їх на практиці. І в цьому в нагоді вчителеві стає організація роботи в групах.

У початковій школі групову роботу можна розглядати як організацію самостійної роботи учнів за умови спільних дій членів групи.

Як демонструє досвід, учнів початкових класів слід навчати роботі в групах поетапно. Починається навчання з роботи в парах. Працюючи в парах, діти вчаться надавати одне одному допомогу, контролювати

роботу – свою та інших. На наступному етапі діти працюють у групах з чотирьох осіб. А у четвертому класі вони вже можуть працювати у так званих «великих» групах.

Методика групової роботи впроваджується вже з перших днів навчання дитини в школі. Це можуть бути уроки, присвячені вивченню навколишнього світу, де на перших етапах перед дітьми не висуваються складні завдання аналізу та синтезу навчального матеріалу. Поки ще діти погано знають один одного, їм пропонується розділитися на групи по 5–6 осіб за бажанням. Дається завдання виконати роботу самостійно кожному, а потім ту ж саму роботу, – але усім разом. Наприклад, організується робота з пластилином, тема «Чайний сервіз». Спочатку кожен робить свій виріб, а потім ще чотири всією групою. Або при роботі над темою «Домашні тварини», кожна дитина називає домашню тварину, а потім усі разом перевіряють та доповнюють свій список [19, с. 12].

Освітнє середовище має бути передбачуваним. Для цього потрібно ознайомити дітей із кожним навчальним осередком. Вчитель має зібрати дітей біля навчального осередку і показати їм, як використовують усі представлені матеріали. Учитель пояснює призначення усіх предметів ручки, паперу та ін., а далі варто обговорити місце їх зберігання. Так діти вчаться висловлювати власну точку зору, ураховувати думки однокласників, ухвалювати спільні рішення. Для кращої орієнтації у розміщенні навчальних матеріалів, варто прикріпити зображення предметів на полицю. Якщо хтось не вміє читати, він асоціюватиме відповідні зображення з предметами.

При роботі в групі вчитель має пояснити, як треба сидіти за партою, як виражати згоду та заперечення, як надавати допомогу та просити про неї. Педагог обов'язково має дати взірєць співробітництва, акцентуючи той чи інший момент взаємодії. Він має уважно спостерігати за роботою дитячих груп та виокремлювати найбільш вдалі та найбільш конфліктні

засоби побудови взаємодії. Далі вчитель просить дітей, які працювали найбільш узгоджено, продемонструвати свій стиль роботи класу. Інші діти мають розповісти, що їм сподобалося в роботі групи. Коментарі вчителя допомагають дітям виокремити найбільш продуктивні особливості того чи іншого стилю групової роботи.

Найбільш доцільно у початковій школі використовувати ланкові, бригадні, в яких працюють тимчасові групи, кооперативні, коли групи виконують частину спільного завдання, а також диференційовані, в яких задіяні учні із рівними навчальними вміннями, види групової роботи.

Різні види груп працюють на різних фазах заняття – при вивченні нового матеріалу, закріпленні знань, повторенні матеріалу, контролі та корекції знань, організації роботи над проектами, під час виконання та презентації творчих робіт. Групова робота може застосовуватися і у позаурочній роботі.

Групи учнів можуть класифікуватися і за формою роботи: одна група робить проект, інша проводить дослідження, третя розв'язує проблему. В основі класифікації груп може лежати і тема роботи, і рівень складності завдання.

Навчаючи дітей груповій роботі, слід розробляти з ними інструкції та пам'ятки для роботи. Правил має бути небагато, вони, зазвичай, доповнюють правила поведінки на уроці. Це може бути така пам'ятка:

- Говори спокійно та зрозуміло;
- Кажі тільки стосовно справи;
- Кажі, дотримуючись своєї черги;
- Дай товаришу можливість закінчити речення;
- Використовуй жести та знаки;
- Погоджуючись або заперечуючи, дивись на того, хто говорить ;
- Тобі треба впевнитися у тому, що кожен бере участь у розмові;

- Називай товаришів по імені, уважно вислуховуй відповідь, тому що потім будеш виправляти її, доповнювати, оцінювати.

Ефективність роботи в групах залежить не тільки від дотримання пам'ятки та інструкції. Практика показує, що учні найкраще працюють разом, якщо кожен з них виконує свою, відведену вчителем, роль. З часом діти розподіляють ролі між собою в групах самі.

Які ролі можуть виконувати учні початкової школи у групі? За роботу групи відповідає організатор. Він має організовувати обговорення та взаєморозуміння. Доповідач виступає перед класом, презентуючи ідеї групи. Секретар записує ідеї та рішення. Один з членів групи слідує за часом обговорення. Експерт дає оцінку роботам, контролює їхню правильність, доповідає про це організатору. Консультант дає поради та рекомендації [1, с. 3-4].

Очікувані результати роботи групи можуть бути висловлені учнями початкових класів такими словами:

Якщо я: бачу свою мету, планую її досягнення, виконую задумане; роблю висновки – це означає, що я самостійний.

Слід зазначити, що виховання самостійності – одне з головних завдань педагогічної діяльності, закладена стандартами сучасної освіти [34, с. 10].

У початкових класах використовуються такі ігри для того, щоб тренувати навички групової роботи:

1. «Воскова паличка»

Члени групи стоять у колі близько один до одного, виставивши долоні на рівні грудей у середині кола. Руки зігнуті у ліктях. У колі «воскова паличка», тобто учень, ноги якого нерухомі, хитається лише врзня частина тіла, завдання учнів перехитувати паличку, легенько штовхаючи її в ік іншого учня.

2. «Жахливі казки»

Гаситься світло, і діти по черзі починають розповідати утемряві жахливі казки. Часто, якщо рівень довіри в групі високий, діти озвучують свої реальні страхи. Дуже корисно їх тут же розіграти, також в темряві. Ця гра має корекційне значення, спрямована на зняття тривоги.

3. «Плутанка»

Обирається ведучий. Він виходить з кімнати. Інші діти беруться за руки та утворюють коло. Не розтискаючи рук, вони починають плутатися – хто як зуміє. Коли утворилася плутанка, ведучий заходить до кімнати та розплутує, також, не розтискаючи рук тих, хто заплутався. Гра підтримує групову єдність.

4. «Незаселений острів»

Гра починається з вибору хто з ким хоче вирушити на острів. Наприклад, група може виконувати роль туземців на цьому острові та чинити напад на англосаксів, яких хвилями викинуло на берег. Викликаючи агресію на себе, вдається добре згуртувати групу та зняти розчарування від соціометрії.

5. «Жмурки»

Уся групастає в коло, один рахує, щобобрати ведучого. Ведучий зав'язує собі очі, хтось з його групи кружляє на місці, щоб ускладнити йому орієнтацію. Кружляти можна з різними приказками чи жартівливими діалогами. Наприклад: «На чому стоїш?» – «Що їси? – «Ковбасу». – «Що п'єш?». – «Квас». – «Шукай мишей, а не нас». Після цього всі розбігаються, а «жмурка» повинна ходити по кімнаті та ловити дітей. Діти бігають по кімнаті, дражнять «жмурку», торкаються її, щоб відволікти, і т.п. «Жмурка» має спіймати когось і навпомацки вгадати, хто це. Гра спрямована на групове згуртування та ініціювання тактильних контактів. Добре розгальмовує рухливо загальмованих дітей [52, с. 5].

6. «Фортеця»

Група поділяється на дві команди. Кожна команда будує з меблів фортецю, чи одна команда захищає фортецю, а інша штурмує її. Основна зброя – надувні м'ячі та м'які іграшки. Гра дає можливість виявляти агресію. Цікава з точки зору діагностики – хто з ким захоче бути в команді.

7. «Коллективна казка»

Дається інструкція – вигадати казку. Існує два варіанти цієї гри.

Варіант 1. Перший оповідач говорить слово, другий повторює слово та додає своє, підходяще за змістом, третій говорить два перших слова та своє і т.д. Треба, щоб вийшло зв'язне оповідання. В цій грі можна отримати інформацію про дитячі конфлікти та очікування.

Варіант 2. Перший каже речення. Другий каже друге речення казки, не повторюючи перше, тобто відбувається оповідання казки за реченнями, по черзі.

8. «Модифіковане дзеркало»

Така сама гра, як дзеркало, але ведучий повинен зображувати не все, що завгодно, а когось з членів групи. Вправа для отримання зворотнього зв'язку. Група відгадує, кого зображує ведучий.

9. «Моргалки»

Група поділяється на дві команди. В одній команді має бути на одну людину більше. Крісла за кількістю людей у великій команді становлять у коло, на доволі великій відстані одне від одного. Члени меншої команди садяться у крісла, а члени більшої команди стають позаду кресел. Таким чином, одна людина опиняється за спинкою порожнього крісла. Вона стає ведучою. Її завдання – без слів, тільки одним непомітним підморгуванням переманити до себе в крісло когось із сидячих, а інші, хто стоїть, мають утримувати своїх сидячих. Кожен сидячий намагається перебігти до моргалки, але біжить тільки той, кому реально підморгнули. Ті, хто стоять, не мають право утримувати тих, хто сидить, за плечі, утримувати можна тільки тоді, коли той, хто

сидить, забажав перебігти. Гра спрямована на об'єднання групи [42, с. 5].

Педагогу початкових класів слід використовувати малюнки із теми, що розглядатиметься на уроці. Йому треба звернути увагу на постановку запитань, робити записи під час групової роботи, пропонувати дітям завдання записати або схематично намалювати щось.

Для роботи в групах у початкових класах можуть бути запропоновані різні завдання. Наведемо приклади завдань для групової роботи у початкових класах.

1. Кожна група заповнює таблицю «Культурні рослини»

Таблиця «Культурні рослини»

Культурні рослини				
Овочеві	Плодові	Зернові	декоративні	прядильні

2. Вставте пропущені числа таким чином, щоб отримати вірні рівності та нерівності.

$$8 + 8 = 8 + \square$$

$$\square - 8 = 8 - \square$$

$$\square + 8 > 8 + \square$$

$$\Rightarrow - 8 < 8 + \Rightarrow$$

3. Використовуючи числа 10, 9, 1 та знаки арифметичних дій «+», «-» та дужки, складіть різні вираження та знайдіть їхнє значення.

Розв'язання:

$$10 - (9 - 1) = 2$$

$$10 - (9 + 1) = 0$$

$$10 + (9 - 1) = 18$$

$$10 + (9 + 1) = 20$$

$$(10 + 9) - 1 = 18$$

$$(10 + 1) - 9 = 2$$

$$(10 - 9) - 1 = 0$$

$$(10 - 1) - 9 = 0$$

$$(10 - 9) + 1 = 2$$

$$(10 - 1) + 9 = 18. \text{ і т. ін.}$$

4. Розв'яжіть кругові приклади.

$$6 + 6 \quad 7 + 4 \quad 14 - 5 \quad 13 - 7 \quad 8 + 6 \quad 9 + 4 \quad 11 - 3 \quad 12 - 5$$

Розв'язання:

$$6 + 6 = 12$$

$$12 - 5 = 7$$

$$7 + 4 = 11$$

$$11 - 3 = 8$$

$$8 + 6 = 14$$

$$14 - 5 = 9$$

$$9 + 4 = 13$$

$$13 - 7 = 6$$

$$6 + 6 = 12$$

5. Складіть зі слів речення.

Варя казки люблять Міша та загадки і

– Чим відрізняється речення від слова чи групи слів?

– Назвіть ознаки речення.

– Де схеми речень? Де схеми слів? Як ви це визначили? (рис. 2.1)

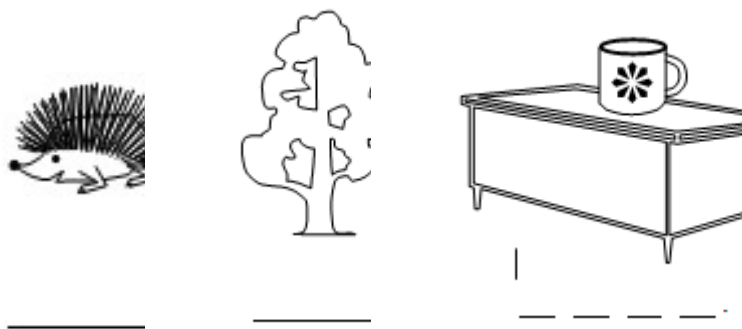

Рис. 2.1 [15] Наочний матеріал до завдання 5

6. «Хто скоріше збере?».

На дошці виставлені предметні картинки з одно-, двох- та трьохскладними назвами предметів.

Діти зпершої групи підбирають картинки з односкладними назвами предметів, другої групи – з двоскладними, третьої групи – з трьохскладними.

Слова: кит, сокира, міст, олівець, автобус, рак, пилка, стакан, голуби, горобець, тигр, кінь, рама, кульки, барабан, сова, стіл, кури, попуга, слон, ластівка, мак, лялька, літак, чайник, лінійка, цибуля, дім, ложка, сорока.

7. Які бувають тварини?

1 група. Запишіть якомога більше тварин, які відносяться до групи «Звірі».

2 група. Запишіть якомога більше тварин, які відносяться до групи «Комахи».

3 група. Запишіть якомога більше тварин, які відносяться до групи «Птахи».

4 група. Запишіть якомога більше тварин, які відносяться до групи «Риби».

5 група. Пригадайте та запишіть, які тварини відносяться до групи «Земноводні» та «Плазуни».

При впровадженні елементів групової роботи вже з перших днів навчання дітей в школі можна помітити, що першокласникам цікаво

працювати в групі із своїми товаришами. Це сприяє активізації їхньої пізнавальної діяльності та формуванню таких якостей, як взаємний контроль і взаємодопомога. При систематичній організації групової роботи в навчальному процесі та дотриманні певних умов у дітей шкільного віку відбувається зростання їх суб'єктної активності, становлення в учні суб'єкта саморозвитку. Діти навчаються із задоволенням, відчуючи радість пізнання. За таких умов організації навчальної діяльності діти переживають почуття насолоди, здійснюють свободу вибору та прийняття відповідальності, набуваючи впевненості у власних силах.

Аналіз впровадження групової роботи в початковій школі може свідчити про виконання низки навчальних та виховних завдань:

1. Зростає обсяг засвоєного матеріалу та глибина його розуміння;
2. На формування понять, вмінь, навичок витрачається менше часу, ніж при фронтальному навчанні;
3. Учні отримують більше задоволення від занять, комфортніше почувуються в школі;
4. Зростає пізнавальна активність та творча самостійність учнів;
5. Змінюється характер взаємовідносин між дітьми: зникають байдужість, агресія; додається теплота і людяність;
6. Згуртованість класу зростає;
7. Діти починають розуміти один одного й самих себе, ставляться один до одного і до себе з більшою повагою;
8. Зростає самокритичність: дитина, яка мала досвід роботи із однолітками, більш точно оцінює свої можливості, краще себе контролює;
9. Діти допомагають у навчанні своїм товаришам, з більшою повагою та у меншій мірі споживацьки ставляться до праці вчителя;

10. Набуваються навички, необхідні для життя в суспільстві: самостійність, відповідальність, тактовність, уміння будувати свою поведінку з урахуванням позицій інших людей;
11. Учитель отримує можливість реально здійснювати індивідуальний підхід до учнів, враховувати їхні взаємні схильності, здібності, темп роботи при поділі класу на групи, давати групам завдання, диференційовані за складністю;
12. Виховна робота учителя стане необхідною умовою групового навчання, тому що всі групи в своєму становленні проходять стадію конфліктних стосунків.

Діти – це майбутні дорослі. Будь-який дитячий колектив – це модель майбутнього суспільства. Навчаючи сьогодні дітей співробітництву, вмінню володіти собою в критичних ситуаціях, цивільно відстоювати власну точку зору, ми можемо в більшій мірі розраховувати на те, що у майбутньому будемо жити в дійсно демократичному суспільстві.

Тому, на нашу думку, використання групового методу у «Новій українській школі» є обґрунтованим та своєчасним.

2.4. Показники результативності формування навичок роботи в групі на уроках в четвертому класі

Ми провели опитування серед двадцяти вчителів початкових класів херсонських Загальноосвітніх шкіл. 100% опитаних вчителів підтримали твердження, що використання групових форм роботи є необхідним на уроках в початковій школі. На думку вчителів, під час групової роботи найкраще формуються навички роботи у команді, таку думку підтримали 95% опитаних. Вісімнадцять з двадцяти опитаних вчителів, а це 90% зауважили, що під час групової роботи формується вміння прислухуватись до думки інших. 80% вчителів стверджують,

що групова робота допомагає учням вчитись розподіляти обов'язки в команді та брати на себе відповідальність за загальний результат. Деякі вчителі, а це 65% опитуваних, зауважили, що використання групової роботи допомагає формувати дружні стосунки між дітьми.

Майже всі учасники опитування (95%) стверджують, що використовують метод групової роботи на уроках. Вчителі херсонських шкіл на своїх уроках застосовують такі прийоми групової роботи: карусель, мікрофон, акваріум, експертні групи, ажурна пилка, капелюх, знайди помилку. Для учнів четвертих класів впроваджують методи домашніх груп, проектів, презентацій, експертних груп, прес-конференцій.

Досліджуючи застосування групових форм роботи на уроках в початковій школі ми проаналізували використання роботи в групах на уроках різного типу. Рідко вчителі організовують роботу в групах на уроці вивчення нового матеріалу. Частіше за все групові форми роботи застосовують на уроці повторення вивченого а закріплення нових знань. Часто групові методи застосовують на уроці-грі, поводячи ігри з вивчених тем: «Найрозумніший», «Ерудит», «Своя гра», «Незнайко», «Кіт та миша». На уроці закріплення нових знань вчителі застосовують такі прийоми групової роботи: інтерв'ю, взаємні запитання, запитання та відповіді.

З появою нових інформаційних технологій все актуальнішим стає питання соціалізації учнів, адже цифрове спілкування поступово витісняє живе. Опитувані вчителі зауважують, що використання групових форм роботи сприяє розвитку колективізації, діти вчаться висловлювати власну думку та чути думки інших, формуються вміння працювати злагоджено однією командою, покращується співпраця учень-вчитель.

Учасники нашого опитування наголошують, що групові форми роботи сприяють розвитку критичного мислення у дітей, розвивається

пам'ять, увага, мислення учнів. Важливим фактором позитивного впливу групової роботи є те, що під час такої роботи, за умови правильного розподілення ролей, до учбового процесу залучені всі учні одночасно, що унеможлиблюється при інших формах роботи на уроці.

На основі опитування ми провели дослідження на базі 4-А та 4-Б класів Херсонської ЗОШ I-III ступенів № 30. Дослідження тривало п'ять робочих тижнів та мало п'ять етапів. На початку експерименту ми дослідили наявність таких вмінь та якостей в групах обох класів:

- Вміння вступати в полілог.
- Вміння розподіляти ролі в групі.
- Дисципліна в групі під час роботи.
- Вміння формулювати висновки.
- Чи вдалося вирішити поставлену задачу?

Ми розподілили кожен клас на чотири групи по 7-8 осіб. В 4-А класі в нас було чотири експертні групи, в яких ми провели групові форми роботи лише два рази: на початку і в кінці експерименту. В досліджуваних групах 4-Б класу щотижня, на одному з уроків математики впроваджували групову форму роботи. Таким чином у 4-А класі протягом п'яти тижнів навчання діти попрацювали в групах двічі, в 4-Б класі – п'ять разів. Для дослідження було підготовлено п'ять різноманітних завдань для роботи в групах. Час та ступінь важкості завдання збільшувався кожного разу в досліджуваних групах 4-Б класу. В експертних групах 4-А класу були проведені 1 і 5 завдання відповідно. Групи були сталими протягом усього експерименту. Формування груп відбулось за обраним лідером. Вчитель призначив 4 лідерів, які по черзі набирали учнів у свою команду.

Перший етап експерименту зумовлював проведення зрізу показників у обох класах. Для зрізу початкових навичок в класах була запропонована вправа *«Круглий стіл»* : Використовуючи цифри 0,1,4,7,9

не більше одного разу записати найбільше чотирицифрове число, яке б ділилося на 3 і на 5.

Таблиця 2.1.

Аналіз першого етапу дослідження на базі 4-А класу

Вміння, якості, здібності.	4-А, 8Д, I група	4-А, 7Д, II група	4-А, 7Д, III група	4-А, 8Д IV група
Вміння розподіляти ролі в групі.	-	-	-	+
Вміння вступати в полілог.	-	+	+	-
Дисципліна в групі під час роботи.	-	-	-	-
Вміння формулювати висновки.	+	+	-	+
Чи вдалося вирішити поставлену задачу?	+	+	-	+

В експерименті взяли участь 30 учнів з 4-А класу та 31 учень 4-Б класу. За підсумками зрізу навичок роботи в групі на базі 4-А класу розподіляти ролі в групі могли 8 дітей, а отже 27% учнів. Активними учасниками полілогу в групах були 14 дітей, а отже 47% учнів. В жодній з груп не було дисципліни, учні почали порушувати правила роботи в групі. Проте вдалось сформулювати висновки та вирішити поставлену задачу в 3 із 4 груп, а це означає, що 77% учнів дали позитивний результат.

Таблиця 2.2.

Аналіз першого етапу дослідження на базі 4-Б класу

Вміння, якості, здібності.	4-Б, 8Д, I група	4-Б, 8Д, II група	4-Б, 7Д, III група	4-Б, 8Д IV група
Вміння розподіляти ролі в групі.	-	-	-	+
Вміння вступати в полілог.	-	+	-	-
Дисципліна в групі під час роботи.	-	-	+	-

Вміння формулювати висновки.	-	+	+	-
Чи вдалося вирішити поставлену задачу?	-	+	+	-

За підсумками зрізу навичок роботи в групі на базі 4-Б класу розподіляти ролі в групі могли 8 дітей, а отже 26% учнів. Активними учасниками полілогу в групах були 8 дітей, а отже 26% учнів. Учні третьої групи, 7 дітей проявили дисциплінованість, а це 23% учнів. Проте вдалось сформулювати висновки та вирішити поставлену задачу 2 із 4 груп, а це означає, що 48% учнів дали позитивний результат.

Після першого етапу нашого дослідження робимо зіставну таблицю 2.3.

Таблиця 2.3.

Аналіз першого етапу дослідження на базі 4-А та 4-Б класу

Вміння, якості, здібності.	4-А	4-Б	Сума %
Вміння розподіляти ролі в групі.	27%	26%	53%
Вміння вступати в полілог.	47%	26%	63%
Дисципліна в групі під час роботи.	0%	23%	23%
Вміння формулювати висновки.	77%	48%	125%
Чи вдалося вирішити поставлену задачу?	77%	48%	125%

За результатами першого етапу дослідження у чотирьох з п'яти показників учні 4-А класу мають кращі навички роботи в групах ніж учні 4-Б класу. Найнижчі показники за результатами дослідження має критерій «Дисципліна в групах під час роботи» – 23% з 200%, та «Вміння розподіляти роботу в групах» – 53% з 200%. Тому під час 2, 3 та 4 етапів експерименту ми працюватимемо над покращеннями цих показників на базі досліджуваних груп 4-Б класу, які під час першого етапу показали гірші результати ніж учні 4-А класу.

Другий етап дослідження передбачав виконання учнями наступного завдання: *використовуючи цифри 0,1,4,7,9 не більше одного разу записати найбільше чотирицифрове число, яке б ділилося на 3 і на 5.* Перед початком роботи в групах ми проінструктували учнів та зафіксували штрафні бали за порушення дисципліни. На виконання завдання було виділено 5 хвилин.

Таблиця 2.4.

Аналіз другого етапу дослідження на базі 4-Б класу

Вміння, якості, здібності.	4-Б, 7Д, I група	4-Б, 8Д, II група	4-Б, 6Д, III група	4-Б, 8Д IV група
Вміння розподіляти ролі в групі.	-	+	-	+
Вміння вступати в полілог.	-	+	+	-
Дисципліна в групі під час роботи.	+	+	+	-
Вміння формулювати висновки.	-	+	+	-
Чи вдалось вирішити поставлену задачу?	-	+	+	-

Під час другого етапу експерименту ми акцентували увагу на дисципліні в групі під час виконання завдання. Діти розуміли, що підтримуючи дисципліну зможуть швидше та якісніше виконати завдання.

За підсумками **другого етапу** дослідження роботи в групі на базі 4-Б класу розподіляти ролі в групі могли 16 дітей, а отже 55% учнів. Активними учасниками полілогу в групах були 14 дітей, а отже 48% учнів. Правил дисципліни дотримувалися три з чотирьох груп, а це 72% учнів. Проте вдалось сформулювати висновки та вирішити поставлену задачу 2 із 4 груп, а це означає, що 48% учнів дали позитивний результат.

Порівняємо результат першого і другого етапів дослідження на базі 4-Б класу. Результати узагальнено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Порівняння **першого та другого етапів дослідження** на базі 4-Б класу

Вміння, якості, здібності.	I етап	II етап
Вміння розподіляти ролі в групі.	26%	55%
Вміння вступати в полілог.	26%	48%
Дисципліна в групі під час роботи.	23%	72%
Вміння формулювати висновки.	48%	48%
Чи вдалося вирішити поставлену задачу?	48%	48%

В трьох із п'яти позицій показники мали позитивний приріст відсотків. Сталими залишились такі показники: вміння формулювати висновки і вирішення поставленої задачі. З завданням змогли впоратись дві з чотирьох груп. Тому під час наступних етапів дослідження ми працювали над покращенням цих показників.

Метою **третього етапу** дослідження було покращити слабкі показники. Тому нами було сформоване завдання, яке дозволяло кожному учневі сформулювати власний висновок, що допомогло краще вирішити поставлену задачу.

Гра «Круглий стіл» передбачала обмін думками по черзі . В учнів був один аркуш паперу і олівець . Дити, передавали аркуш паперу по черзі, і кожен мав вписати свій варіант відповіді, переможцем стала група, у якій було найбільше варіантів. Учні повинні були створити ланцюжок слів, пов'язаних з математикою . Кожне наступне слово повинне починатися на передостанню букву. Наприклад: математиКа → коЛо →

Таблиця 2.6.

Аналіз **третього етапу дослідження** на базі 4-Б класу

Вміння, якості, здібності.	4-Б, 7Д, I група	4-Б, 8Д, II група	4-Б, 7Д, III група	4-Б, 8Д IV група
Вміння розподіляти ролі в	+	+	-	+

групі.				
Вміння вступати в полілог.	+	+	+	-
Дисципліна в групі під час роботи.	+	+	+	-
Вміння формулювати висновки.	+	+	+	+
Чи вдалося вирішити поставлену задачу?	+	+	+	+

Під час третього етапу учні чітко розуміли власну відповідальність за успіх усієї групи, саме тому кожен по черзі вносив свої варіанти, чим наближав команду до перемоги. Наша мета була цілком досягнена, усі чотири команди, а отже 100% учнів, могли сформулювати правильні висновки і вирішити поставлену задачу. Три з чотирьох команд могли вправно вступати в полілог – 73%, розподіляти ролі в групі – 77%, та підтримувати дисципліну – 73%.

Підбиваємо підсумки третього етапу дослідження на базі 4-Б класу. Результати узагальнено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

Результати трьох етапів дослідження на базі 4-Б класу

Вміння, якості, здібності.	I етап	II етап	III етап
Вміння розподіляти ролі в групі.	26%	55%	73%
Вміння вступати в полілог.	26%	48%	77%
Дисципліна в групі під час роботи.	23%	72%	73%
Вміння формулювати висновки.	48%	48%	100%
Чи вдалося вирішити поставлену задачу?	48%	48%	100%

В п'ятьох позиціях спостерігаємо позитивний відсотковий приріст, тож можемо зробити висновок, що систематична робота в групах дає позитивний результат, позитивно впливає на розвиток вмінь і навичок у дітей.

Четвертий етап експерименту передбачав вирішення нового завдання, що сприяло розвитку навичок розподілу ролей в групі. Ми

обрали вправу «Естафета», щоб кожен з учнів міг виконати певне завдання, та був залучений у групову роботу. Учням був запропонований алгоритм завдання, чистий аркуш паперу та ручки різних кольорів. Учні передавали один одному аркуш паперу, виконуючи свою частину завдання. Важливо, щоб ніхто не помилився у своїй частині адже допустивши помилку учень підведе всю команду.

Першому учневі ми запропонували записати будь-яке двоцифрове число (наприклад, 67), другому - записати його сусідів (66 і 68), третьому - прочитати число 67 навпаки (76), п'ятому – виконати віднімання ($76 - 67 = 9$). Потім виконати віднімання з числами-сусідами ($68 - 66 = 2$). Ми підібрали завдання таким чином, щоб у кожній з команди було бодай одне завдання. Дітям на окремому аруші був запропонований алгоритм дій:

- Придумай і запиши двоцифрове число.
- Запиши його сусідів.
- Виконай дію віднімання сусідів числа.
- Поміняй місцями кількість десятків та одиниць і запиши число навпаки.
- Визнач в отриманому числі кількість десятків та одиниць.
- Збільш отримане число на десяток.
- Помнож число на три.
- Відними 12 та запиши свою відповідь.

Таблиця 2.8.

Аналіз четвертого етапу дослідження на базі 4-Б класу

Вміння, якості, здібності.	4-Б, 7Д, I група	4-Б, 8Д, II група	4-Б, 7Д, III група	4-Б, 8Д IV група
Вміння розподіляти ролі в групі.	+	+	+	+
Вміння вступати в полілог.	+	+	+	+
Дисципліна в групі під час	+	+	+	+

роботи.				
Вміння формулювати висновки.	+	+	+	+
Чи вдалося вирішити поставлену задачу?	-	+	-	+

За підсумками четвертого етапу дослідження в кожній групі усі учні могли розподіляти ролі, вступати в полілог, дотримувались дисципліни, намагалися робити висновки. Оскільки завдання було складнішим за попередні та вимагало самостійної роботи кожного з учасників групи, дві команди допустились помилок, тому фінальний результат був не правильним.

Таблиця 2.9.

Результати чотирьох етапів дослідження на базі 4-Б класу

Вміння, якості, здібності.	I етап	II етап	III етап	IV етап
Вміння розподіляти ролі в групі.	26%	55%	73%	100%
Вміння вступати в полілог.	26%	48%	77%	100%
Дисципліна в групі під час роботи.	23%	72%	73%	100%
Вміння формулювати висновки.	48%	48%	100%	100%
Чи вдалося вирішити поставлену задачу?	48%	48%	100%	53%

Порівнюючи чотири етапи дослідження на базі 4–Б класу ми спостерігаємо позитивну статистику набування навичок і вмінь учнями досліджуваної групи.

Під час **п'ятого етапу** дослідження ми провели завдання однакової складності на базі 4-А класу, які практикували групову форму роботи у цьому навчальному році лише один раз, та на базі 4-Б класу, у яких групова робота на уроці математики відбувалась регулярно один раз на тиждень. Групи залишились сталими. Таким чином ми доводимо результативність навичок групової роботи для формування вмінь та навичок, здобування знань учнями четвертих класів.

Завданням п'ятого етапу дослідження порівняти вміння працювати в групі у досліджуваній групі 4-Б ласу і у експертній групі 4-А класу. Перед учнями була табличка, в якій треба було вставити пропущені числа, щоб отрималось 54. Для вирішення завдання було виділено 8 хвилин.

= 54		
68	-	14
38	+	16
6	×	9
432	÷	8
5×7	+	19
27÷3	×	6

Таблиця 2. 10.

Аналіз п'ятого етапу дослідження на базі 4-А класу

Вміння, якості, здібності.	4-А, 8Д, I група	4-А, 7Д, II група	4-А, 7Д, III група	4-А, 8Д IV група
Вміння розподіляти ролі в групі.	-	-	+	+
Вміння вступати в полілог.	-	+	+	-
Дисципліна в групі під час роботи.	-	+	-	-
Вміння формулювати висновки.	-	+		+
Чи вдалося вирішити поставлену задачу?	-	+	-	+

В експерименті взяли участь 30 учнів з 4-А класу та 31 учень 4-Б класу. За підсумками п'ятого етапу навичок роботи в групі на базі 4-А класу розподіляти ролі в групі могли 15 дітей, а отже 50% учнів. Активними учасниками полілогу в групах були 14 дітей, а отже 47% учнів. Дотримувалися дисципліни 7 учнів, а це 23%. Проте вдалось сформулювати висновки та вирішити поставлену задачу в 2 із 4 груп, а це означає, що 50% учнів дали позитивний результат.

Аналіз п'ятого етапу дослідження у 4-Б класі

Таблиця 2.11.

Аналіз п'ятого етапу дослідження на базі 4-Б класу

Вміння, якості, здібності.	4-Б, 8Д, I група	4-Б, 8Д, II група	4-Б, 7Д, III група	4-Б, 8Д IV група
Вміння розподіляти ролі в групі.	+	+	+	+
Вміння вступати в полілог.	+	+	+	+
Дисципліна в групі під час роботи.	+	+	+	+
Вміння формулювати висновки.	+	+	+	+
Чи вдалося вирішити поставлену задачу?	-	+	+	+

За підсумками п'ятого етапу дослідження в кожній групі усі учні могли розподіляти ролі, вступати в полілог, дотримувались дисципліни, намагалися робити висновки. Дати правильну відповідь у всіх завданнях за відведений час змогли 33 дитини, а це 74% учнів.

Порівняємо навички роботи в групі в досліджуваній групі 4-Б класу, та в експертній групі 4-А класу.

Таблиця 2.12.

Порівняння першого і п'ятого етапів дослідження на базі 4-А та 4-Б класів

Вміння, якості, здібності.	4-А		4-Б	
	I етап	V етап	I етап	V етап
Вміння розподіляти ролі в групі.	27%	50%	26%	100%
Вміння вступати в полілог.	47%	47%	26%	100%
Дисципліна в групі під час роботи.	0%	23%	23%	100%
Вміння формулювати висновки.	77%	50%	48%	100%
Чи вдалося вирішити поставлену задачу?	77%	50%	48%	74%

Тож після п'ятого етапу експерименту можемо стверджувати, що групові форми роботи є ефективними у формуванні вмінь та навичок, якщо застосовувати їх систематично у кожного класу.

Проаналізувавши засвоєння дітьми навичок роботи в групах при систематичному та стихійному впровадженню такої форми роботи, ми дійшли висновку, що систематичне використання групових форм роботи впливає на результативність навичок працювати в команді. Аналізуючи опитування вчителів та висновки дослідження можемо стверджувати, що застосування групової роботи сприяє всебічному розвитку особистості, у учнів формуються комунікативні навички, а до навчального процесу залучені одночасно всі здобувачі освіти. Тож у сучасному світі технологій, коли мережа поступово витісняє живу комунікацію, все актуальніше стає питання застосування групових форм роботи на уроках в четвертому класі, щоб формувати у учнів комунікативні навички, які є необхідними під час навчання у середній школі.

ВИСНОВКИ

Зміни в початковій освіті змушують шукати нові підходи щодо організації навчання молодших школярів. Актуальність нашого дослідження обумовлено поширенням інноваційних методів і прийомів, які можна застосувати для активізації пізнавальної діяльності молодших школярів. Тема «Формування навичок групової роботи учнів четвертих класів» порушує проблему групової роботи на уроках. На нашу думку, яка в цілому відповідає точці зору І.Гейко, групова робота – це робота учнів у невеликих за кількістю учасників групах над певними завданнями, які переважно надаються вчителем. У ході дослідження було проаналізовано праці Василенко М., Васильєвої Н., Волошиної Н, Гадцького М., Гори Т. та інших науковців.

В результаті дослідження виконані наступні завдання:

1. У ході дослідження було **проаналізовано психолого-педагогічні джерела з теми**. З'ясовано: провідною діяльністю для учнів четвертого класу є спільна пізнавальна діяльність, де дітям комфортно працювати разом, для них важливий розвиток у колективі, тому доцільно використовувати групову роботу на різних уроках;

2. **Обгрунтовуючи основні прийоми організації групової діяльності:** «мозковий штурм», «асоціативний куц», «модифіковане дзеркало», «фортеця», «колективна казка», «експертні групи», «дискусія» тощо, ми дійшли висновків, що існує безліч правил організації групової роботи;

3. **Визначаючи організаційно-педагогічні умови застосування групової форми організації діяльності учнів четвертих класів ми виокремили декілька основних:**

1. Не можна примушувати учнів, які не товаришують між собою, працювати в одній групі.

2. Перед початком роботи в групах дітям слід нагадати правила роботи.
3. Завдання треба пояснювати перед початком роботи.
4. Нагадати учням про розподіл ролей в команді.
5. Поступово розширювати кількість учасників групи, починаючи з роботи в парах.
6. Учні однієї групи мають отримувати однакові оцінки.

4. У ході дослідження нами проведено **спостереження за успішністю впровадження групової форми організації діяльності молодших школярів**. Дослідження складалось з двох основних частин: опитування вчителів та експерименту на базі двох четвертих класів.

Результати опитування вчителів показали стан та перспективи розвитку групової роботи. Нами з'ясовано, що практично всі вчителі початкової школи ознайомлені з такою формою роботи. Однак, показник виявився не однорідним. Частина вчителів (3%) виказала знання з організації полілогу, інша (12%) - проявляють свої уміння організації спілкування в групі, частка вчителів (18%) вміють організувати суто групову роботу підпорядковану одній меті для всіх (вміють підбирати завдання для спільної роботи).

Таким чином, ми дійшли висновків, що групова робота є необхідною для розвитку комунікативних навичок молодших школярів, сприяє соціалізації учнів, розвиває самостійність та відповідальність.

Експеримент на базі двох четвертих класів довів, що показники сформованості в класі з регулярним використанням значно вищі, ніж показники класу, в якому групова робота впроваджувалася стихійно.

Групова робота на сучасному етапі є необхідною та важливою складовою уроку. Під час групової роботи в навчальному процесі задіяні усі учні класу, таким чином відбувається краще засвоєння знань. Учні важливо проявляти себе в колективі, тому групова робота задовольняє психологічні потреби дітей і є цікавою для учнів початкової ланки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бендас Т. В. Методика моделирования группового взаимодействия / Т.В.Бендас. // Социально-психологические проблемы первинного коллектива. – Ярославль, 1982. – С. 63–67.
2. Бухалко, Н.И. Групповая работа на уроках русского языка во 2-м классе / Н.И.Бухалко. // Начальная школа плюс и До и После. – 2008. – № 4. – С.3-5.
3. Василенко В. Впровадження інтерактивних форм і прийомів в організацію навчання учнів / В.Василенко. // Початкова школа. – 2005. – № 7. – С. 20–23.
4. Васильєва Н. М. Застосування інтерактивних методів навчання / Н.М.Васильєва. // Управління школою. – 2005. – № 34. – С. 22–24.
5. Волошина Н.Й. Сучасний урок літератури як дзеркало інтелектуального багатства і педагогічної культури вчителя / Н.Й.Волошина. // Всесвітня література та культура. – 2003. – №1. – С. 3-5.
6. Гадецький М. В. Організація навчального процесу в сучасній школі / М. В. Гадецький, Т. В. Хлебнікова. – Харків: Ранок, 2003. – (навч.-метод. посібник для вчителів, керівників навч. закладів, слухачів ІПО). – С. 6.
7. Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии. – М., 2007. – 334 с.
8. Гейко І. Інтерактивні форми і методи навчання / І. Гейко // Науково-методичний освітянський часопис «Світло». – 2002. – № 3. – С. 51–53.
9. Герєга Т. Інтерактивні методи на уроках / Т. Герєга // Завуч. – 2004. – № 7. – С. 9–13.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне, 2011. 552 с., с. 434].

11. Гора Т. Організація міжособистісної взаємодії учнів загальноосвітніх шкіл як запорука їх самореалізації / Т.Гора // Рідна школа. – 2006. – № 4. – С. 12–13.
12. Гур'янова О. Застосування інтерактивних технологій навчання при викладанні при викладанні харчових технологій для студентів напрямку «Професійна освіта» //Наукові записки. Вип. 8. – С. 32-39. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/83099527.pdf>
13. Джуринский А.Н. Реформы зарубежной школы. Надежды и действительность. – М.: Знания, 1989. – 80 с.
14. Єрмаков І. Г. Педагогіка життєтворчості : орієнтири для ХХІ століття. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. Київ, 2000. С. 58-72.
15. Зразок порт фоліо учня. Режим доступу: <https://www.slideshare.net/yagilnytska/ss-59492073>
16. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посіб. / автори-укладачі О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : А.П.Н., 2002. – 136 с.
17. Історія педагогіки / За ред. М.В. Левківського, О.А. Дубасенюк. – Житомир: ЖДПУ, 1999. – 336 с.
18. Карпова Е.В., Кулешова О.Н. Развивающие системы обучения и формирование мотивации. – Ярославль, 2004. –67 с.
19. Карпова Е.В., Шевко О.Н. Возможности применения проблемного обучения в начальной школе // Психология педагогического мышления: теория и эксперимент. – М., 1998. – С.12-16.
20. Коваленко Є.І., Микитуха Р. Групова навчальна діяльність учнів як інтерактивна технологія // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 1. –С. 81-85.
21. Кокарева І. Інтерактивні технології у навчанні // Початкова школа. – 2006. – № 2. – С. 19–21.

22. Коломинский Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах (Общие и возрастные особенности) – Минск : БГУ, 1976. – 350 с.
23. Коломієць Н. Л. Інтерактивні технології в особистісно зорієнтованій освіті // Відкритий урок. – 2006. – Вересень. – С. 12–15.
24. Комар О. А. Інтерактивні технології – технології співпраці / О. А. Комар // Початкова школа. – 2004. – № 9. – С. 5–7.
25. Комар О. А. Навчання школярів за інтерактивними методами / О. А. Комар // Рідна школа. – 2006. – № 5. – С. 57–60.
26. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 10. – С. 10 – 20.
27. Коробанова О. Л. Психологические особенности ролевого общения учащихся юношеского возраста : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07. – К., 1992. – 24 с.
28. Коробанова О. Л. Психологічні технології формування мотивації по-літичної участі / О. Л. Коробанова // Психологічні перспективи. – 2011. – Спец. вип.: Становлення особистості як суб'єкта життєвого шляху. Т. 1. – С. 118–126.
29. Котов В.В. Организация на уроках коллективной деятельности. – Рязань, 1997. – 100 с.
30. Кравець В. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття: навчпосіб. Для студ. ВНЗ. – Тернопіль, 1996. – 290 с.
31. Крамаренко С. Г. Активні методи в системі особистісно орієнтованого навчання // Відкритий урок. – 2002. – № 5–6. – С. 40–42.
32. Кричевский Р. Л. Психология руководства и лидерства в спортивном коллективе / Р. Л. Кричевский, М. М. Рыжак. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – 223 с.

33. Кроник А. А., Кроник Е. А. В главных ролях: Вы, Мы, Он, Ты, Я. – М. : Мысль, 1989. – 204 с.
34. Кудряшова Т.Г, Групповая форма обучения как условие реализации деятельностного подхода /Т.Г. Кудряшова, О.В. Чиханова // Начальная школа плюс До и После. – 2007. – №3. – С.10-14.
35. Кузнецова И.В.Почему нужно работать в группах? // Начальная школа плюс До и После. – 2002. – № 11. – С.3-6.
36. Левин Э. А., Прокофьева О. И. Методика индивидуально-группового обучения / – М. : Сентябрь, 2007. – 112 . – С. 33
37. Лежнина Л. В., Старкова Д. В. Пути и средства формирования социальной компетентности сельских школьников. Вестник Томского государственного педагогического университета. 2011. № 13. С. 106-109.
38. Методи групової роботи в системі освіти. Методичні рекомендації // За наук. ред. Горностая П.П. – К., 2017. – 64 с.
39. Методические рекомендации проведения семинаров в форме личностно-ролевой игры. – К., 1998. – 24 с.
40. Мясищев В. Н.Личность и неврозы / В. Н. Мясищев. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1960. – 426 с.
41. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред.Н. М. Бібік. — Київ : Літера ЛТД, 2018. — 160 с. Режим доступу:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf>
42. Организация групповой работы начальных классов. Режим доступу :<https://solncesvet.ru/opublikovannyye-materialyi/organizaciya-grupповoy-raboty-v-nachal/>
43. Освітні технології: науково-методичний посібник / Пехота О., Кіктенко А., Любарська О ; за заг. ред. О. Пехоти. – К. : А. С. К., 2001. – 489 с.

44. Павлова Н. К. Взаємодіюче навчання: рекомендації щодо використання інтерактивних форм навчання // Управління школою. – № 332. – С. 14–21.
45. Педагогічні технології у безперевній професійній освіті / за заг. ред С. Сисоєва. – К. : А.С. К., 2001. – 344 с.
46. Пінчук О. П. Історико-аналітичний огляд розвитку соціальних мережних технологій та перспектив їх використання у навчанні. Інформаційні технології і засоби навчання. 2015. №4 (48). С. 14-34.
47. Побірченко Н. , Коберник Г. Інтерактивне навчання в системі нових освітніх технологій // Початкова школа. – 2004. – № 10. – С. 8–10.
40
48. Пометун О. І. Активні та інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять // Шлях освіти. – 2004. – № 3. – С. 1–15.
49. Пометун О. І. Технологія інтерактивного навчання як інноваційне педагогічне явище // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 46–49.
50. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання. – К. : А.С.К., 2004. – С. 50-96.
51. Психологія групової ідентичності: закономірності становлення : монографія / П. П. Горностай, О. А. Ліщинська, Л. Г. Чорна та ін. ; за наук. ред. П. П. Горностая. – К. : Міленіум, 2014. – 252 с.
52. Савушкина Т.П.Аспекты группового обучения младших школьников// Завуч начальной школы. – 2008.–№ 4. – С.3-5.
53. Социальная психология / под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1987. – 224 с.
54. Социально-психологические исследования в школе: Методические рекомендации и методики / сост. В. А. Соловиенко, В. В. Власенко, О. Л. Коробанова и др. – К. : КГПИ, 1991. – 40 с.
55. Танцоров С.Т. Групповая работа в развивающем образовании. – Рига, 1997. – 87 с.

56. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/3-4-dodatki.pdf>
57. Шукина Г.И. Активизация познавательной деятельности в учебном процессе М.: Просвещение, 1979. – 160 с.
58. Ярошенко О. Г. Групова навчальна діяльність школярів: Теорія і методика. – К. : Партнер, 1997. – С. 46-74.
59. Ярошенко О. Г. Повніше використовувати можливості групової навчальної діяльності школярів // Нива знань. – 2001. – № 3. – С. 8–10.